

Economisch - Statistische Berichten

45e JAARGANG - 22 JUNI 1960 - No. 2240

Executele
en
bewindvoering

R. MEES & ZONEN

Rotterdam

BANKIERS EN ASSURANTIE - MAKELAARS

Beheer en administratie van vermogens

De **KONINKLIJKE NEDERLANDSE ZUIVELBOND**
F. N. Z.

vraagt voor zijn afdeling

CENTRALE AANKOOP te Arnhem,

welke zich ten dienste van de aangesloten fabrieken be-
zighoudt met de aan- en verkoop van hulpstoffen die in
de zuivelindustrie worden gebruikt,

EEN DIRECTEUR

In aanmerking nemende de omvang van het bedrijf en
de belangrijkheid van deze functie op stafniveau, komt
slechts in aanmerking iemand met

- brede ontwikkeling
- ruime commerciële belangstelling en ervaring
- inzicht in en gevoel voor organisatorische verhoudin-
gen.

Sollicitaties binnen 2 weken na het verschijnen van dit
blad, te richten aan het bestuur van de Koninklijke Ne-
derlandse Zuivelbond F.N.Z., Van de Spiegelstraat 16 te
's-Gravenhage.

Over de gehele wereld treft u kantoren van de N.H.M.
aan. Het is voor de moderne zakenman van onschat-
baar belang dat hij voor zijn internationale zaken
gebruik kan maken van de diensten van een internatio-
nale bank. De N.H.M. is zowel in de landen van het
Verre en Nabije Oosten als in Oost-Afrika en Amerika
met eigen kantoren vertegenwoordigd en kan u waarde-
volle inlichtingen uit de eerste hand verschaffen.

Nederlandsche Handel-Maatschappij, N.V.

Hoofdkantoor: Amsterdam, Vijzelstraat 32
161 kantoren in binnen- en buitenland

schadeverzekering van kantoormachines

Uitgebreide verzekering van alle
soorten kantoormachines (schrijf-
machines - rekenmachines - boek-
houdmachines - Hollerith-installaties).

PROVIDENTIA

N.V. ALGEMEENE
VERZEKERING-MAATSCHAPPIJ
PROVIDENTIA

AMSTERDAM-C.
HERENGRACHT 376
TELEFOON 222120

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van de
Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.
Telefoon redactie: (010 of 01800) 5 29 39. Administratie:
(010 of 01800) 3 80 40. Giro 8408.

Bankiers: R. Mees en Zoonen, Rotterdam. Banque de Com-
merce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening
260.34.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steen-
weg 357, Gent.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.

Abonnementsprijs: franco per post, voor Nederland en de
Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen
f. 31,— per jaar (België en Luxemburg B.fr. 400).
Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts
worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Losse exemplaren van dit nummer 75 ct.

Aangetekende stukken in Nederland aan het Postkantoor
Westzeedijk, Rotterdam-6.

Advertenties. Alle correspondentie betreffende advertenties
te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij
H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam (Telefoon
6 93 00, toestel 1 of 3).

Advertentie-tarief f. 0,36 per mm. Contract-tarieven op aan-
vraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten”
f. 0,72 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt
zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van
redenen te weigeren.

Arbeidstijdverkorting

De na-oorlogse ontwikkeling van de Nederlandse economie heeft zich gekenmerkt door een sterke stijging van de produktiviteit, waardoor de voorziening van materiële goederen en diensten aanzienlijk is toegenomen. Een dusdanig bestedingsniveau is ontstaan dat de vraag, of het inkomen ook in andere vormen dan in goederen en diensten kan worden genoten, actueel is geworden. Met name wordt gedoeld op het streven naar verkorting van de arbeidstijd, een streven dat in het buitenland reeds tot verkorting aanleiding heeft gegeven en ook hier te lande in enkele gevallen is gerealiseerd. Deze vraag is in het recente verleden meerdere malen aan de orde gesteld. Ook de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel heeft gemeend dit probleem in haar, vorige week gehouden, algemene vergadering ter tafel te moeten brengen. Door Prof. Kuin en Prof. Oldendorff werden preadviezen inzake de economische resp. sociale aspecten van de arbeidstijdverkorting uitgebracht.

Werktijdverkorting houdt een keuze in ten gunste van vrije tijd, waardoor toekomstig reëel inkomen zal moeten worden opgeofferd, een omstandigheid welke in het algemeen niet voldoende wordt beseft. Wordt niettemin gestreefd naar een onverminderde stijging van de produktie, dan zal een beroep moeten worden gedaan op nog niet ingeschakelde arbeidskrachten. In het bijzonder wordt hier gedacht aan de inschakeling van de gehuwde vrouw in het arbeidsproces. Zelfs indien de arbeidstijdverkorting zou kunnen geschieden met behoud van reëel inkomen, dan nog zou — aldus Prof. Kuin — het subjectieve welvaartsgevoel van het Nederlandse volk verminderen, omdat de voortdurende stijging van het inkomen tijdelijk zou worden onderbroken. Collectief geldt, dat tal van voorzieningen nog moeten worden getroffen (woningbouw, onderwijs, bejaardenzorg), welke dan uit een voorlopig stabiel inkomen zouden moeten worden gefinancierd. Individueel is van belang dat de vrijetijdsbesteding — vooral in de vorm van een vrije zaterdag — hogere uitgaven aan ontspanning (o.a. voor vervoermiddelen, sportartikelen) zal vereisen. De inflatoire tendenties in onze economie zullen daardoor worden versterkt.

Bij deze te verwachten ontwikkeling is de groei van de produktiviteit van doorslaggevende betekenis. Wordt aangenomen, dat aan de produktiviteitsstijging welke tot dusver na de oorlog heeft plaats gevonden op korte termijn een einde komt, dan betekent iedere toeneming van vrije tijd een directe vermindering van de bestedingsmogelijkheden. Wordt daarentegen verondersteld, dat door de

arbeidstijdverkorting zélf latente produktiviteitsreserves kunnen worden opgespoord, dan is het mogelijk dat de vrije tijd kan worden opgenomen zonder dat dit een evenredige inkomensdaling behoeft te veroorzaken. De ervaringen met de arbeidstijdverkorting in het bedrijfsleven op dit stuk zijn niet ongunstig gebleken. Door verbetering van de organisatie en stimulering van de werkers — door hen bij het overleg over de vraagstukken met betrekking tot de arbeidstijdverkorting te betrekken — zouden grote reserves kunnen worden aangeboord. Het is echter de vraag, of bij de tot dusver geconstateerde gunstige ervaring de uitzonderingspositie van de bedrijven met een vrije zaterdag niet een rol heeft gespeeld. In feite is inmiddels de keuze tussen arbeidstijdverkorting en een hoger toekomstig inkomen reeds gedaan. In de door vakverenigingen verlangde arbeidsvoorwaarden is de arbeidstijdverkorting reeds verdisconteerd; internationaal rust op Nederland voorts de verplichting de werktijden — althans formeel — tot 40 uren terug te brengen.

Sociologisch gezien worden op korte termijn geen ingrijpende veranderingen in het bedrijf en in de maatschappij verwacht. Verdere mechanisering en automatisering alsmede toeneming van het ploegenstelsel worden waarschijnlijk geacht. In het kader van de vrijetijdsbesteding zullen de gezinsactiviteiten van man en vrouw naar een Amerikaans patroon evolueren. Voor zover het ploegenstelsel meer algemeen wordt toegepast en de gehuwde vrouw in meerdere mate in het arbeidsproces zal worden ingeschakeld, zullen vele voordelen van de arbeidstijdverkorting weer verloren gaan. Blijkens de ervaringen, opgedaan in het bedrijfsleven, zijn de nadelen van de arbeid van de gehuwde vrouw voor het gezinsleven minimaal, indien de arbeid wordt beperkt tot halve dagen. Bij het samengaan van bedrijf en gezin heeft het bedrijf zich aan de eisen van het gezin voor zover mogelijk aangepast. Voor de Overheid is de taak weggelegd de vrije mens in staat te stellen zich te recreëren. Dit betreft niet alleen het inrichten van accommodaties, doch ook herziening van het onderwijs, waardoor naast de intellectuele vaardigheden de zelfwerkzaamheid in de vrije tijd kan worden opgevoerd.

Duidelijk is geworden dat Nederland, door de inspanning van de produktieve krachten, een welvaartsstaat begint te worden met welvaartsproblemen. Grotere inspanningen in kortere arbeidstijden wettigen het vertrouwen dat ook aan deze problemen het hoofd zal kunnen worden geboden.

Papendrecht.

Drs. C. J. MELCHERTS.

INHOUD

	Blz.		Blz.
Arbeidstijdverkorting, door Drs. C. J. Melcherts..	647	Enkele bedrijfseconomische aspecten van de erkennings- en teeltregeling in de tuinbouw, door Ir. A. de Zeeuw	656
Enkele aanvullende economische beschouwingen betreffende het staalproject Europoort, door Drs. W. C. Kroft	648	Beschouwingen over het Radcliffe-rapport (I), door Prof. Dr. H. W. J. Bosman	658
De overheidsinvesteringen in deze tijd, door Drs. E. H. van de Poll	653	Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman	663
		Recente publikaties	664

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ch. Glasz; L. M. Koyck; H. W. Lambers; J. Tinbergen; J. R. Zuidema.
Redacteur-Secretaris: A. de Wit. **Adjunct Redacteur-Secretaris:** J. J. Hartemink.
COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars;
J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

Enkele aanvullende economische beschouwingen betreffende het staalproject Europoort

I. Inleiding.

De beschouwingen, welke door Prof. Dr. L. H. Klaassen en ondergetekende zijn gewijd aan de economische aspecten van het staalproject Europoort¹⁾, zijn gevolgd door een aantal andere, waarin op enkele aspecten nog nader is ingegaan. In dit verband zij vooral gewezen op een artikel van Prof. Dr. J. F. ten Doesschate²⁾. Het feit, dat van zovele zijden aandacht is besteed aan de betreffende vraagstukken is voor een verantwoorde en juiste meningsvorming van grote betekenis te achten. Hopelijk zullen de verschillende meningen de instanties, welke voor de uiteindelijke beslissing verantwoordelijk zijn, behulpzaam zijn bij de definitieve meningsvorming welke uiteindelijk beslist over het wel of niet doorgaan van de vestiging van een tweede ijzer- en staalbedrijf. Wij achten het nuttig aan enkele facetten van de problematiek een nadere beschouwing te wijden. Wij betreuren het, dat Prof. Dr. L. H. Klaassen niet in de gelegenheid was actief aan de totstandkoming van dit artikel mede te werken. Wij stelden het op prijs, dat hij na doorlezing van het manuscript verklaarde dat hij met de inhoud ervan akkoord gaat mede in het licht van de gedachten, meegegeven in ons beider artikel in „E.-S.B.” van 3 februari 1960.

II. Het verbruik van walserijprodukten.

Het was uiteraard niet te verwachten, dat er afwijkende meningen zouden bestaan ten aanzien van het feit, dat het verbruik van de meeste soorten walserijprodukten per hoofd van de bevolking in Nederland lager is dan in de landen der E.G.K.S., excl. Italië. Het statistisch materiaal waarin dit tot uiting komt, leent zich slechts voor één interpretatie. Deze achterstand is het grootst bij de niet-platte walserijprodukten zoals profielstaal en walsdraad. De achterstand in het verbruik van de platte walserijprodukten is geringer. Voor enkele onderdelen hiervan zoals dikke plaat en vertind blik is hij in het geheel niet aanwezig. Het verbruik van bandstaal blijft wel aanzienlijk achter bij het verbruik van de ons omringende landen der E.G.K.S. Naar aanleiding van een dergelijke vergelijking wat betreft het verbruik van walserijprodukten per hoofd der bevolking is de vraag gerezen aan welke normen men eigenlijk dit verbruik dient te toetsen³⁾. Moet dit het E.G.K.S.-gemiddelde zijn of zou men Belgische, Duitse of zelfs Italiaanse cijfers als norm moeten hanteren? Het komt ons voor, dat deze vraag van theoretisch belang is en dat een antwoord hierop niet van wezenlijke betekenis is voor het te behandelen vraagstuk.

De vraag, met hoeveel kg per hoofd van de bevolking het verbruik van walserijprodukten in Nederland achterblijft bij het verbruik van elk der landen der Kolen- en Staalgemeenschap is veel minder interessant dan de vraag

of er inderdaad van een gemiddelde achterstand sprake is. Vergelijking met elk land immers zou slechts een indruk geven van een achterblijven ten aanzien van dat bepaalde land, waarbij komt dat per land de verschillen in verbruik per hoofd meer of minder variëren. Deze variatie is voor het inzicht van minder betekenis dan de conclusie dat voor de meeste walserijprodukten over de gehele linie een achterstand kan worden geconstateerd.

Het is hier de plaats om nader in te gaan op de stelling dat uitbreiding van de basisindustrie een stimulans betekent voor de ontwikkeling van de verwerkende industrie. Dit argument wordt wel gehanteerd in verband met de constatering, dat enkele metaalverwerkende industrieën achtergebleven zijn in hun ontwikkeling wegens het in onvoldoende mate aanwezig zijn van een grondstoffenbasis.

Tegenover deze stelling wordt nu naar voren gebracht, dat zij in haar algemeenheid even moeilijk te ontzenuwen is als te bewijzen³⁾. Wij merken naar aanleiding hiervan op, dat een gefundeerde uitspraak hieromtrent wel mogelijk is, wanneer men deze stelling juist niet in haar algemeenheid beziet, maar in relatie brengt tot wat de feitelijke ontwikkeling in ons land en elders te zien heeft gegeven. Men kan stellen, dat de produktie van platte walserijprodukten in Nederland in de eerste plaats is geëntameerd om te voldoen aan de behoefte van zowel de Nederlandse scheepsbouw als van de verpakings- en conservenindustrie. In deze gevallen is de stimulans zonder twijfel uitgegaan van de verwerkende industrie. Wanneer deze relatie eenmaal aanwezig is behoeft het vanzelfsprekend geen betoog, dat zowel de ontwikkeling van de verwerkende industrie als van de basisindustrie elkaar over en weer beïnvloeden. Bij een voortgaande industriële ontwikkeling is dan zonder twijfel mede sprake van een stimulans, welke de verwerkende industrie ondervindt van de basisindustrie. De hypothese, dat de verwerkende metaalindustrie onafhankelijk zou zijn van de plaats waar de door haar als grondstof te verwerken produkten worden vervaardigd, is met het oog op het gewicht en het volume van deze produkten onhoudbaar te achten.

Een voorbeeld, waaruit blijkt, dat de verwerkende industrie is ontstaan uit de basisindustrie, is te vinden in de bindingen welke bestaan tussen de Hoogovens in IJmuiden en enkele daar gevestigde verwerkende bedrijven, zoals de Mekog en de Cemij. Deze bedrijven zijn opgericht met het doel de mogelijkheid te scheppen tot het lonend verder verwerken van de vrijkomende produkten van het cokesoven- en hoogovenbedrijf. Deze verwerkende bedrijven zijn dus ontstaan en hebben zich ontwikkeld op grond van de vestiging van de basisindustrie.

In dit verband wordt wel het voorbeeld aangehaald van het ontbreken van de produktie van spoorwagmateriaal in ons land. Men stelt dan de vraag, of het verbruik om deze reden relatief laag is of dat dit samenhangt met de geringe oppervlakte van ons land, de bevolkingsdichtheid en het belangrijke watervervoer. Wij zijn geneigd te concluderen, dat de laatstgenoemde factoren in de eerste

¹⁾ „Enkele economische beschouwingen betreffende het staalproject Europoort” in „E.-S.B.” van 3 februari 1960.

²⁾ „Over de problematiek der vestiging van een tweede ijzer- en staalbedrijf in Nederland” in „E.-S.B.” van 30 maart 1960.

³⁾ Prof. Dr. J. F. ten Doesschate op blz. 366 van zijn artikel.

plaats verantwoordelijk zijn voor het relatief lage verbruik. De eventuele produktie van spoorwegmateriaal in Nederland zou onzes inziens dit verbruik niet belangrijk stimuleren. In dit geval zouden wij dan ook niet willen stellen, dat dit de bekende vraag is over de kip en het ei, waarover lange discussie mogelijk is. Deze discussie kan in dit geval heel kort zijn.

Overigens blijkt de moeilijke positie van de walsdraadverwerkende industrie in Nederland algemeen erkend te worden. Nederlandse verwerkers van walsdraad zijn gehandicapt door het feit, dat er in het buitenland nauwe bindingen bestaan tussen de draadverwerkende bedrijven en de bedrijven, welke walsdraad fabriceren. Het feit, dat de gelieerde bedrijven voorrang genieten bij de levering van walsdraad stelt de Nederlandse verbruiker in die gevallen in een ongunstige positie.

Wij menen, dat het argument dat uitbreiding van de basisindustrie stimulerend werkt op de verwerkende industrie op zijn minst houdbaar is in het geval dat beide industrieën reeds een zekere graad van ontwikkeling hebben bereikt. Deze conclusie kan naar onze mening getrokken worden, ook al erkent men, dat andere factoren van invloed zijn geweest op de structuur van de Nederlandse verwerkende industrie.

Het is van betekenis te vernemen, welke gedachten omtrent deze vraagstukken naar voren zijn gebracht in de Kamerdebatten inzake de oprichting van de N.V. Breedband. Tijdens de zitting 1949-1950 is door de Ministers van Economische Zaken en van Financiën in de Memorie van Toelichting no. 3 het volgende gesteld:

„De door de Koninklijke Nederlandsche Hoogovens en Staal fabrieken N.V. geprojecteerde uitbreidingen zijn geheel in overeenstemming met de industrialisatiepolitiek der Regering. Door deze uitbreidingen wordt de inheemse grondstoffenbasis voor de metaalverwerkende industrie, welke in de noodzakelijke uitbreiding van het industriële apparaat van ons land een groot aandeel zal hebben, in belangrijke mate verbreed. Tevens zal de werkgelegenheid, een onderwerp van aanhoudende zorg van de Regering, door deze ontwikkeling worden verruimd. Deze verruiming van de werkgelegenheid zal zich in de over het algemeen arbeidsintensieve metaalverwerkende industrie het sprekendste uiten”.

Aan de algemene beschouwing in het Voorlopig Verslag no. 5 ontleen wij:

„Aanvaardt men de huidige sociaal-economische positie van Nederland als een feit en is men van mening, dat het sociaal en economisch zeker niet slechter mag worden, dan heeft men naar de mening van de hier aan het woord zijnde leden de industrialisatie als een noodzaak te aanvaarden. Deze leden meenden, dat dan het hier voorgestelde project waardevol is, zowel door de importvervangende, die het ten gevolge zal hebben, als door de gunstige gevolgen, die het zal hebben voor ons gehele metaalverwerkende industriële apparaat”.

Uit het bovenstaande blijkt duidelijk, dat zowel de Regering als een aantal Kamerleden van mening waren, dat uitbreiding van onze basisindustrie gunstige gevolgen zal hebben voor de verder verwerkende metaalindustrie. Naast de chemische nijverheid zal de metaalnijverheid een zeer belangrijk aandeel van de toekomstige werkgelegenheid voor haar rekening moeten nemen. Hoewel de bovenstaande uitspraken zijn gedaan in verband met de uitbreiding van de produktie van platte walsrijprodukten, zijn zij eveneens van toepassing, wanneer het zou gaan om de produktie van niet-platte walsrijprodukten. Het feit, dat er een belangrijke invoer bestaat van niet-platte walsrijprodukten duidt erop, dat er in Nederland reeds een verwerkende industrie van deze soort produkten aanwezig

is. In het licht van de bovenstaande uiteenzettingen zal het duidelijk zijn, dat gunstiger groeimogelijkheden voor deze industrie aanwezig zijn bij een verbeterde grondstoffenbasis. Dit zal niet alleen de zo nodige ontwikkeling van de werkgelegenheid ten goede komen, maar tevens een gunstige invloed op lange termijn hebben op onze betalingsbalanspositie.

Aan het vraagstuk wat betreft de mogelijkheid de noodzakelijke produkten te betrekken uit de andere landen van de Kolen- en Staalgemeenschap zal in het verdere verloop van het betoog aandacht worden geschonken. Hieraan vooraf zal nader worden ingegaan op het vraagstuk van het toekomstig verbruik van walsrijprodukten in Nederland. Wat betreft het toekomstig verbruik van walsrijprodukten in ons land geven wij onderstaand weer, hetgeen is gesteld op blz. 101 in het artikel in „E.-S.B.” van 3 februari 1960:

„I. De procentuele toeneming van het verbruik van walsrijprodukten in Nederland zal in totaal gelijk zijn aan de procentuele toeneming van het verbruik van ruwstaal per hoofd der bevolking. Dit komt dus neer op een stijging van 41 pCt. in de periode 1956/58-1965 en 83 pCt. in de periode 1956/58-1975. Het toekomstig totaal verbruik aan walsrijprodukten per hoofd der bevolking wordt dan, uitgaande van het gemiddeld verbruik in de periode 1956 t/m 1958:

in 1965: 226 kg per hoofd der bevolking;
in 1975: 294 kg per hoofd der bevolking.

Na inachtneming van het totaal aantal inwoners in Nederland in 1965 en 1975 van resp. 11,9 mln. en 12,9 mln. wordt het totale verbruik berekend op:

in 1965: 2,69 mln. ton;
in 1975: 3,79 mln. ton.

II. De verdeling van het verbruik van walsrijprodukten naar categorie zal geschieden op grond van de in het verleden geconstateerde verhouding van het verbruik in de Kolen- en Staalgemeenschap. Het feit, dat van deze verhouding wordt uitgegaan, is ingegeven door de gedachte, dat dit beeld een betere benadering geeft van het toekomstige verbruik in Nederland dan de Nederlandse cijfers. Immers, in de gegevens der Kolen- en Staalgemeenschap moet in aanzienlijke mate de neerslag worden gezien van een grotere eigen produktie dan in de Nederlandse cijfers tot uiting komt. Deze grotere eigen produktie wettigt de verwachting, dat betere kansen worden geschapen voor de diverse verwerkende industrieën om zich te ontwikkelen”.

Ten slotte geven wij in tabelvorm weer, hoe de uiteindelijk raming ten aanzien van het toekomstig verbruik van walsrijprodukten in Nederland luidt.

TABEL I.

Het toekomstig verbruik van walsrijprodukten in Nederland

	Verbruik (in 1.000-tallen tonnen)		Verbruik (in 1.000-tallen tonnen) gemiddeld 1955-1958	Toeneming van het verbruik (in 1.000-tallen tonnen)	
	1965	1975		Periode 1955/58-1965	Periode 1955/58-1975
Materiaal voor spoorbanen	83,3	117,4	46,0	37,3	71,4
Profielstaal	990,1	1.395,8	663,0	327,1	732,8
Walsdraad	290,4	410,2	149,3	141,1	260,9
Bandstaal	239,2	338,0	157,5	81,7	180,5
Plaatstaal	965,1	1.361,0	746,7	218,4	614,3
Totaal a)	2.689,4	3.792,6	1.762,5	926,9	2.030,1

a) Inclusief halfabrikaten voor buizen.

Wat betreft de verhouding van het toekomstig verbruik tot de eigen produktie is het volgende gesteld:

„Ten opzichte van de eigen produktie van ca. 900.000 ton in de periode 1955/58 betekent dit verbruik in 1965 ongeveer het drievoud van deze produktie en in 1975 ruim het viervoud. *Mede in aanmerking genomen de verschillende structuren van voornoemd verbruik en huidige produktie achten wij de vestiging van een tweede staalbedrijf in Nederland verantwoord*”.

Het komt ons voor, dat de hierboven weergegeven schattingen een voldoende en betrouwbare maatstaf vormen voor een politiek, welke erop is gericht te komen tot een uitbreiding van de ijzer- en staalproduktie in ons land. Er blijkt evenwel in de discussies omtrent deze problematiek een aantal bezwaren naar voren te zijn gebracht, welke zich richten tegen de hierboven gegeven beschouwingen. Deze bezwaren kunnen als volgt worden samengevat:

1. Met het oog op het verschijnsel der uiteenlopende groeipercentages voor walserijprodukten is het niet verantwoord toekomstige verbruikscijfers voor de verschillende walserijprodukten te prognostiseren door op het huidige verbruikspatroon van deze produkten een verwacht gemiddeld stijgingspercentage van het ruwstaalverbruik eenvoudig toe te passen.

2. De grootte van het importsaldo van bepaalde walserijprodukten biedt geen voldoende basis voor de opzet van een walserijcapaciteit, welke economisch kan produceren.

3. Nauw hiermede verbonden is het derde bezwaar, dat zich richt tegen de veronderstelling als zou er een afzonderlijke Nederlandse markt bestaan. Volgens het E.G.K.S.-verdrag kunnen de Nederlandse verwerkende industrieën tegen dezelfde voorwaarden walserijprodukten betrekken van buitenlandse staalondernemingen als de verwerkende industrieën in het binnenland. Een belang argument voor zelfvoorziening binnen de nationale grenzen is dus door de feitelijke mededinging op de staalmarkt in de E.G.K.S. komen te vervallen. In het volgende behoort zal worden nagegaan, welke betekenis aan deze bezwaren moet worden gehecht in het kader van de produktie- en afzetmogelijkheden, welke in een geografisch ruimer kader kunnen worden verwacht.

III. Produktie- en afzetmogelijkheden voor de Nederlandse ijzer- en staalindustrie.

Het eerste bezwaar, nl. dat uit een algemene stijging van staalproduktie en -verbruik de groeipercentages voor de verschillende walserijprodukten niet zijn af te leiden baseert men op het feit, dat gezaghebbende studies omtrent de meest waarschijnlijke groei per soort walserijprodukten niet zijn gepubliceerd. Bovendien zou uit de produktie in de E.G.K.S.-landen blijken, dat er grote verschillen in groeipercentages zijn voor de diverse walserijprodukten. Dit laatste wordt dan aangetoond door de toename van de produktie van walserijprodukten onderzocht in 1951-1959. Het blijkt dan dat, wanneer men de totale produktie van walserijprodukten op 100 stelt, het aandeel van de niet-platte walserijprodukten in de totale produktie van walserijprodukten afneemt.

Ten aanzien van deze wijze van voorstellen dient men zich echter af te vragen, of het inzicht niet verbeterd kan worden door in plaats van met verhoudingscijfers te werken met absolute produktiecijfers. Het werken met verhoudingscijfers kan nl. voor de niet-statistisch geschoolde lezer verwarrend werken, aangezien door deze wijze van voorstellen bij een relatief sterkere groei van de produktie van platte walserijprodukten het verhoudingscijfer van de categorie niet-platte produkten altijd moet dalen. De som

van de verhoudingscijfers van de platte en niet-platte produkten kan immers nooit meer zijn dan 100. Niettemin kan een daling van het verhoudingscijfer van de niet-platte produkten toch betekenen, dat er van een absolute groei van de produktie van deze categorie sprake is. Met het oog op een gefundeerde oordeelsvorming is het vooral van betekenis een inzicht te hebben in de ontwikkeling van deze absolute hoeveelheden, omdat hieruit weer een inzicht kan worden afgeleid omtrent het feitelijke verloop van de afzetmogelijkheden.

De vraag blijft nog te beantwoorden, of het op grond van de verschillende mate van groei van de produktie van walserijprodukten verantwoord is een prognose te maken, welke uitgaat van het huidige verbruikspatroon van deze produkten. Naar aanleiding van deze vraag merken wij op, dat het hanteren van het huidige verbruikspatroon van walserijprodukten als maatstaf voor de toekomstige verdeling van de produktie inderdaad onverantwoord zou zijn, indien men de zekerheid zou bezitten, dat dit verbruikspatroon in de toekomst blijvend in sterke mate zal veranderen. Het feit nu, dat de groei van de produktie van de platte produkten in de afgelopen jaren relatief sterker is geweest, behoeft nog niet te betekenen, dat deze tendens zich in de toekomst zal voortzetten. Het is niet onwaarschijnlijk, dat in de toekomst weer mag worden gerekend op een belangrijker wordend aandeel van de niet-platte produkten. Dit blijkt uit onderstaande tabel, welke wij ontlane aan het E.G.K.S.-rapport van de enquête 1959 inzake de investeringen in de kolonmijnbouw en de ijzer- en staalindustrie van de Gemeenschap.

TABEL II.

Gemiddeld jaarlijks ontwikkelingstempo der walserijen naar soort walserij-eindprodukten

Produkt	Werkelijke produktie			Produktiemogelijkheden		
	1952 (in mln. ton)	Gemiddelde jaarlijkse toename	1958 (in mln. ton)	1958 (in mln. ton)	Gemiddelde jaarlijkse toename	1962 (in mln. ton)
Zware en lichte profielen, incl. stafmateriaal voor buizen	15,2 a)	pCt. + 2,4	17,5	22,2	pCt. + 3,4	25,4
Walsdraad	2,8	+ 6,6	4,1	5,1	+ 1,9	5,5
Profielstaal totaal	18,0 a)	+ 3,1	21,6	27,3	+ 3,2	30,9
Bandstaal en buizenstrip	2,3	+ 5,8	3,2	4,4	+ 2,8	5,0
Plaat > 3 mm	4,3	+ 9,0	7,2	9,3	+ 3,1	10,5
Warmgewalste dunne plaat < 3 mm	3,1 a)	— 2,9	2,6	3,1	0	3,1
Koudgewalste dunne plaat < 3 mm	0,8 a)	+36,1	5,1	5,9	+ 4,5	7,0
Platte produkten totaal	10,5 a)	+ 9,5	18,1	22,7	+ 3,1	25,6
Walserijprodukten totaal	28,5 a)	+ 5,7	39,7	50,0	+ 3,2	56,5

a) Gecorrigeerde cijfers.

Uit de tabel blijkt, dat de produktiemogelijkheden voor de niet-platte produkten in de toekomst een weinig sterker zullen stijgen dan de produktiemogelijkheden voor de platte produkten. Blijkbaar zien de ijzer- en staalproducenten grotere afzetmogelijkheden in de produkten behorend tot de eerstgenoemde categorie dan in de laatstgenoemde. De gemiddelde jaarlijkse toename van de groei bedraagt bij het profielstaal en walsdraad 3,2 pCt. en bij de platte produkten 3,1 pCt. Wat betreft de jaarlijkse toename van de produktiemogelijkheden van elke produktsoort afzonderlijk zij opgemerkt, dat die voor koudgewalste dunne

plaat het grootst is, nl. 4,5 pCt. Daarop volgt het percentage 3,4, dat geldt voor zware en lichte profielen.

Voor een juiste interpretatie van deze cijfers menen wij ook hier erop te moeten wijzen, dat het noemen van uitsluitend percentages tot onvolledige conclusies kan leiden. Belangrijker voor de oordeelsvorming achten wij de mogelijkheden, die zich voordoen wat betreft de toekomstige hoeveelheden te produceren walsenrijproducten. In dit verband spreken de cijfers in tabel II duidelijke taal.

De absolute toename van de produktiemogelijkheden voor de niet-platte produkten in de periode 1958-1962 bedraagt in totaal 3,6 mln. ton. Voor de platte produkten bedraagt deze toename in totaal 2,9 mln. ton. De toename van de produktiemogelijkheden voor zware en lichte profielen wordt op grond van de investeringsgegevens geacht te stijgen met 3,2 mln. ton en is dus groter dan voor alle platte produkten gezamenlijk.

Uit bovenstaande beschouwingen is genoegzaam gebleken, dat naast de toename van de produktiemogelijkheden voor platte produkten een nog grotere toename van de produktiemogelijkheden voor profielstaal valt te verwachten. Deze conclusie geldt met vrij grote zekerheid tot het jaar 1962. Omtrent de verdere ontwikkeling in de verhouding van de produktie van platte en niet-platte produkten in de jaren na 1962 is uiteraard moeilijk een definitieve uitspraak te geven. Dit behoeft evenwel niet te betekenen, dat de door ons gegeven indeling van het verbruik van walsenrijproducten in Nederland tot doelmatige investeringen zal leiden, indien men de uitbreiding van de Nederlandse ijzer- en staalproductie in de eerste plaats zou afstemmen op dit voor Nederland geraamde verbruikspatroon.

Wij komen hier op het bezwaar, dat is gemaakt tegen de beschouwingwijze die uitgaat van de veronderstelling van het bestaan van een afzonderlijke Nederlandse markt. Inderdaad is deze veronderstelling onvolledig te achten, hetgeen blijkt uit de veronderstelling dat volgens het E.G.K.S.-verdrag walsenrijproducten tegen dezelfde voorwaarden kunnen worden betrokken van buitenlandse producenten. Dit betekent dus in feite, althans theoretisch, dat de Nederlandse verwerkende industrie haar produkten op de geëigende wijze kan betrekken uit de andere landen van de E.G.K.S. De praktijk, onder andere voor de walsdraadverwerkende industrie, toont het tegendeel aan. Voor de volledigheid zij evenwel vermeld, dat dus ook het omgekeerde het geval kan zijn. De mogelijkheid van uitbreiding van de Nederlandse basisindustrie kan onzes inziens op deze grond terecht worden gesteld.

Het feit, dat de E.G.K.S. voor een aantal walsenrijproducten een typische overschotmarkt is, is inderdaad van betekenis bij de overweging de produktie van walsenrijproducten in Nederland uit te breiden. Zeer zeker zal de Nederlandse produktie van niet-platte walsenrijproducten zich alleen kunnen uitbreiden, wanneer deze produktie geschiedt tegen concurrerende prijzen. Wij menen evenwel te moeten opmerken, dat in de beschouwingen die hieromtrent worden gegeven, te veel een statisch element overheerst. Dit statisch element blijkt uit het feit, dat men te veel blijft staan bij een in het verleden waargenomen ontwikkeling, welke voor de E.G.K.S. wijst op een situatie waarin de produktie van walsenrijproducten het verbruik daarvan overtreft. Onzes inziens kan niet genoeg worden gewezen op de dynamiek, welke in de produktie en het verbruik van walsenrijproducten kan worden waargenomen. Dit blijkt wel heel duidelijk bij raadpleging van tabel II.

Van 1952 tot 1958 blijkt de produktie van walsenrijproducten in de E.G.K.S. te zijn toegenomen van 28,5 mln. ton tot 39,7 mln. ton. In zes jaar tijds kan dus een produktietoename worden geconstateerd van 11,2 mln. ton of wel van ca. 40 pCt. De ramingen van de Hoge Autoriteit laten er geen twijfel over bestaan, dat deze tendenties zich zullen voortzetten.

De groei van de produktie in Nederland is aanzienlijk minder sterk geweest, hetgeen blijkt uit het feit, dat het Nederlandse aandeel in de toename van de produktie in de E.G.K.S. vrijwel is te verwaarlozen. Deze constatering betreft in het bijzonder de produktie van niet-platte produkten. *Men is geneigd de vraag te stellen, of de afwezigheid van een produktie van enige betekenis van niet-platte produkten in Nederland de oorzaak is van het feit, dat van een voortgaande ontwikkeling van de produktie van deze categorie niet of nauwelijks kan worden gesproken.* Er is immers geen of onvoldoende produktie-apparaat aanwezig om te kunnen profiteren van zich voordoende gunstige afzetmogelijkheden. De eenzijdigheid van het produktiepatroon van de Nederlandse ijzer- en staalindustrie zou dus een belemmering vormen voor de verdere industrialisatie in ons land.

Wat betreft de ontwikkeling van het aandeel, dat de produktiemogelijkheden in Nederland uitmaken van de produktiemogelijkheden in de E.G.K.S. geeft onderstaande tabel een indruk.

TABEL III.

Toename van de produktiemogelijkheden voor enkele categorieën walsenrijproducten in de E.G.K.S. en Nederland a)
(× 1 mln. ton)

	Produktiemogelijkheid 1955			Produktiemogelijkheid 1962			Toename 1955-1962			
							Absoluut		Index 1955=100	
	E.G.K.S.	Ned.	Ned. in pCt. E.G.K.S.	E.G.K.S.	Ned.	Ned. in pCt. E.G.K.S.	E.G.K.S.	Ned.	E.G.K.S.	Ned.
Zware en lichte profielen . . .	18,75	0,06	0,32	25,44	0,06	0,24	6,69	—	136	100
Walsdraad	4,07	0,10	2,46	5,50	0,15	2,73	1,43	0,05	135	150
Bandstaal	3,22	0,06	1,86	5,07	0,07	1,38	1,85	0,01	157	117
Plaat > 3 mm . . .	6,00	0,29	4,83	10,50	0,41	3,90	4,50	0,12	175	141
Warmgewalste plaat < 3 mm	3,45	0,03	0,87	3,11	—	—	-0,34	-0,03	90	—
Koudgewalste plaat < 3 mm	3,36	0,34	10,12	6,95	0,59	8,49	3,59	0,25	207	174

a) De produktiemogelijkheden komen overeen met de maximale produktie, welke door de gezamenlijke installaties werkelijk kan worden bereikt, rekening houdende met de nadelige invloed van knelpunten in de ene installatie op de produktiecapaciteit van de overige.

Het aandeel van de produktiemogelijkheden van walsenrijproducten in Nederland blijkt voor vrijwel alle produkten te zijn gedaald. Dit geldt in het bijzonder de produktie van zware en lichte profielen. Opvallend is het dalende aandeel voor alle vermelde platte produkten. Volledigheidshalve zij vermeld, dat de produktiemogelijkheden in Nederland in 1962 misschien wat groter zullen zijn dan in tabel III tot uitdrukking komt. Uit het emissieprospectus van de Koninklijke Nederlandsche Hoogovens en Staalfabrieken N.V. van maart 1960 blijkt namelijk, dat het produktieprogramma medio 1962 naar verwacht wordt zal luiden als in tabel IV is aangegeven.

De totale produktie van walsenrijproducten wordt dus geacht van 1959 tot medio 1962 toe te nemen van ca. 1,11 mln. ton tot ca. 1,45 mln. ton. Overigens dient gezegd, dat de mogelijkheid van een iets grotere produktie van

TABEL IV.

	Geraamd produktieniveau op jaarbasis medio 1962	Jaarproductie in 1959
Ruwijzer (incl. ruwijzer voor verkoop)	1.700.000 ton	1.142.000 ton
Ruwstaal	1.900.000 "	1.445.000a) "
Totaal walsierijproducten	1.450.000 "	1.107.000 "
waarvan: dikke platen	370.000 "	345.000 "
warmgewalste rollen en platen	90.000 "	183.000 "
koudgewalste rollen en platen	700.000 "	444.000 "
vertind blik	290.000 "	135.000 "

a) Incl. ca. 70.000 ton aangekocht staal.

walsierijproducten in Nederland in het kader van de totale productiecapaciteit in de E.G.K.S. onbetekenend is, vooral indien men zich realiseert, dat ook in de E.G.K.S. een stijging van de productiecapaciteit boven de in de tabel geraamde hoeveelheden evenzeer mogelijk is. Daarenboven merken wij op, dat de produktietoename tot 1962 uitsluitend zal geschieden in de sector der platte produkten. Wat betreft de productie van niet-platte produkten is misschien in een stadium na 1962 een zekere stijging te verwachten. In het genoemde emissieprospectus wordt ten aanzien daarvan het volgende opgemerkt:

„De planologische omstandigheden laten op onze terreinen een groei van de productiecapaciteit voor ruwstaal tot ten minste 5 miljoen ton per jaar toe. Het tempo van een dergelijke groei, die ons naar wij verwachten reeds bij de stappen naar de 2,7 miljoen ton staal ook op het terrein der niet-platte walsierijproducten zal brengen, zal uiteraard van onze marktinzichten afhangen”.

In het navolgende zal op deze uitspraak worden teruggekomen.

De conclusie moet luiden, dat de vergroting van de afzetmogelijkheden, die toch de belangrijkste oorzaak van de capaciteitsuitbreiding is geweest, in de E.G.K.S. tot aanzienlijk grotere capaciteitsuitbreidingen heeft geleid dan in Nederland. Ongetwijfeld zullen hier verschillende oorzaken voor aan te wijzen zijn. Deze kunnen echter niet betrekking hebben op ongunstige vestigingsvoorwaarden. Indien gebrek aan voldoende kapitaal mede een rol heeft gespeeld, dan dienen de instanties, die op enigerlei wijze in staat zijn mee te werken aan de uitbreiding van de Nederlandse ijzer- en staalproductie door tegemoet te komen in de behoefte aan kapitaal, zich hierop te bezinnen. Hetzelfde geldt ten aanzien van andere oorzaken. Men dient zich in Nederland af te vragen, of uit de oogpunten van gunstige vestigingsvoorwaarden en bevordering van de werkgelegenheid een sterkere groei van onze basisindustrieën dan in het verleden werd geconstateerd niet een eerste vereiste is. Men kan daarbij tevens op het oog hebben een versterking van onze nationale economisch-politieke macht in E.G.K.S.-verband.

In andere gebieden is uitbreiding van de ijzer- en staalindustrie wel mogelijk gebleken, zoals uit tabel V blijkt.

Uit deze tabel blijkt, dat de toename van de productiecapaciteit van profielstaal en walsdraad in Nederland in absolute zin ten achter is gebleven bij de toename van de productiecapaciteit in alle in de tabel genoemde gebieden. Wat betreft de toename van de productiecapaciteit van platte produkten is de situatie gunstiger, hoewel het aantal gebieden, waar de toename sterker is dan in Nederland groter is dan het aantal gebieden, waar deze toename geringer is.

Niet ontkend kan worden dat de omvangrijke investeringsactiviteiten in eerste instantie gebaseerd moeten zijn

TABEL V.

Produktiemogelijkheden voor walsierijproducten, onderscheiden naar gebieden

	Profielstaal, walsdraad				Platte produkten			
			Toeneming 1955-1962				Toeneming 1955-1962	
	1955	1962	Abs.	Index 1955 = 100	1955	1962	Abs.	Index 1955 = 100
Noord-Duitsland a)	1,00	1,43	0,43	143	0,40	1,03	0,63	258
Noordrijn-Westfalen	6,41	8,52	2,11	133	5,36	8,80	3,44	164
Zuid-Duitsland b)	0,56	0,77	0,21	138	0,67	0,87	0,20	130
Saarland	1,55	2,00	0,45	129	0,73	0,85	0,12	116
België	2,95	4,02	1,07	136	1,90	2,77	0,87	146
Lotharingen	3,95	5,42	1,47	137	2,22	3,90	1,68	176
Noord-Frankrijk	1,14	1,21	0,07	106	1,04	1,77	0,73	170
Overige Franse gebieden	0,87	1,05	0,18	121	0,71	0,48	-0,23	68
Italiaanse kustgeb.	0,76	1,13	0,37	149	0,65	1,55	0,90	238
Overige Italiaanse gebieden	1,69	3,02	1,33	179	0,90	1,65	0,75	183
Luxemburg	1,78	2,16	0,38	121	0,71	0,89	0,18	125
Nederland	0,16	0,21	0,05	131	0,71	1,07	0,36	151
Totaal E.G.K.S.	22,82	30,94	8,12	136	16,00	25,63	9,63	160

a) Sleeswijk-Holstein, Neder-Saksen, Hamburg, Bremen.
b) Hessen, Rijnland-Palts, Baden-Württemberg, Beieren.

geweest op de inzichten van de ondernemers wat betreft de afzetmogelijkheden van hun produkten. *Gezien het feit, dat niet kan worden gesteld, dat de vestigingsvoordelen in Nederland ongunstiger zijn dan in de overige gebieden, moet de conclusie luiden, dat de Nederlandse ijzer- en staalindustrie van de geboden kansen maar in zeer geringe mate gebruik heeft gemaakt.* Deze conclusie krijgt nog een sterker accent, wanneer men rekening houdt met het feit, dat sinds 1952 sprake is van een grote gemeenschappelijke markt, waardoor in dit gebied in principe gelijke concurrentievoorwaarden aanwezig zijn.

Wanneer wordt gesteld, dat de vraagstukken van de voorziening van de Nederlandse markt met walsierijproducten en van de uitbreiding van de Nederlandse ijzer- en staalindustrie gezien moeten worden in het kader van ons onderdeel zijn van de totale E.G.K.S.-markt dan kunnen wij deze uitspraak volledig onderschrijven. Wij zouden er echter gaarne tevens de nadruk op willen leggen, dat dit voor elk der landen der E.G.K.S. geldt. Men neemt in deze landen een zeer aanzienlijke uitbreiding van de ijzer- en staalproductie waar. Alleen in Nederland, en dit geldt in het bijzonder voor de niet-platte produkten, staat de toename van de productiecapaciteit in zeer geringe verhouding tot de toename daarvan in de E.G.K.S.

Een belangrijk gedeelte van de productie van ijzer- en staalprodukten in elk der landen van de E.G.K.S. wordt in het producerende land afgezet. Het gedeelte van de productie, dat in het eigen land wordt verkocht verschilt evenwel van land tot land. Daarnaast vindt een gedeelte van de productie in elk der landen der E.G.K.S. afzet in de overige landen der E.G.K.S. Ook deze hoeveelheid verschilt van land tot land. Ten slotte blijkt er ook een belangrijke mate van ruilverkeer te bestaan tussen de landen van de E.G.K.S. met derde landen. Tabel VI geeft een indruk van het ruilverkeer tussen de landen der E.G.K.S. en van het ruilverkeer van de landen der E.G.K.S. met derde landen.

Zowel het ruilverkeer binnen de Gemeenschap als de handel met derde landen blijken van grote betekenis te zijn en in omvang toe te nemen. Het behoeft geen betoog, dat deze ontwikkeling een groot gewicht in de schaal dient te leggen bij de oordeelsvorming inzake de uitbreiding van de ijzer- en staalproductie in Nederland. Gezien de

De overheidsinvesteringen zijn in de na-oorlogse jaren achtergebleven t.o.v. de totale investeringen. Hierin schuilt een gevaar: er ontstaan onevenwichtig- heden in de nationale technische outillage die op den duur de groeimogelijkheden kunnen gaan belemmeren. Het ziet ernaar uit, dat, bij een ongewijzigde econo- mische politiek, de druk op de overheidsinvesteringen zal blijven voortduren. Teneinde nu een zekere inhaal- beweging voor de overheidsinvesteringen te kunnen bereiken zal het noodzakelijk zijn dat de uitgaven voor essentiële investeringen op dit terrein gedurende een bepaalde tijd van te voren worden gefixeerd op een gewenst niveau. Alleen op die manier kan zekerheid worden verkregen omtrent de inhaalbaarheid en kan een planning op langere termijn worden gereali- seerd. Het aldus onttrekken van deze overheidsinves- teringen aan conjunctuurpolitieke maatregelen zal echter alleen mogelijk zijn wanneer er een zekere be- reidheid aanwezig is om uitsluitend van andere minder eenzijdig gerichte conjunctuurpolitieke maatregelen gebruik te maken.

Het is een verheugend feit dat er in de laatste tijd stem- men zijn opgegaan die de aandacht hebben gevestigd op de grote betekenis van de collectieve voorzieningen van de Overheid voor ons economisch leven, waaronder de

De overheidsinvesteringen in deze tijd

overheidsinvesteringen, waarover speciaal in dit artikel zal worden gesproken, een belangrijke plaats innemen.

Zo heeft o.a. Prof. Pen deze aangelegenheid ter tafel gebracht op de tiende economenlanddag te Deventer.

(vervolg van blz. 652)

TABEL VI.

Handel in ijzer- en staalprodukten a)

(× 1.000 ton)

Jaar	Ruilverkeer binnen de E.G.K.S.	Uitvoer E.G.K.S. naar derde landen	Invoer E.G.K.S. uit derde landen	Uitvoersaldo E.G.K.S. (saldo van de hoeveelheden in de kolommen 3 en 4)
1952	2.420,4	8.185,6	910,6	7.275,0
1954	4.430,7	8.103,9	1.124,8	6.979,1
1956	5.531,7	11.270,4	1.831,5	9.438,9
1957	6.165,0	11.842,2	1.862,0	9.980,2
1958	5.987,6	11.998,1	1.980,9	10.017,2

a) Ruwijzer, hoogoven-ferrolegeringen, ruwstaal, halfabrikaten, walsrij- produkten en verder verwerkte walsrijprodukten, buizen en fittings, draad.

omstandigheid, dat het bestaande complex in IJmuiden en het geplande project in Rozenburg beide aan de kust zijn gelegen, waardoor goede contacten met de gehele wereld mogelijk zijn, schijnen deze bedrijven als het ware te zijn voorbestemd om een gedeelte van hun afzet op andere landen te richten. Het is te verwachten, dat deze ligging in de toekomst slechts gunstiger kan worden in verband met de sterk toenemende wereldbehoefte aan ijzer- en staalprodukten.

In het artikel in „E.-S.B.” van 3 februari 1960 is op de mogelijkheid van uitvoer van de produkten der Neder- landse ijzer- en staalproducerende industrie niet speciaal de nadruk gelegd. Impliciet waren deze mogelijkheden wel in de beschouwingen in genoemd artikel besloten, in het bijzonder daar waar een bespreking plaatsvond van de tabellen, waarin cijfers waren opgenomen betreffende de in- en uitvoer van walsrijprodukten in de E.G.K.S. en in Nederland, en cijfers omtrent de toeneming van het verbruik van walsrijprodukten in de E.G.K.S. Overigens

zij opgemerkt, dat aan het eind van genoemd artikel speciaal is gewezen op de betekenis van de afzetmarkt bij de keuze van de vestigingsplaats. Ligging van de basisindus- trieën bij de Nederlandse havens komt aan deze betekenis tegemoet. Het is mogelijk, dat door niet speciaal de nadruk te leggen op de uitvoermogelijkheden de indruk is ge- wekt als zou de vestiging van een tweede geïntegreerde ijzer- en staalindustrie in Nederland voldoende zijn gemo- tiveerd door de toeneming van het verbruik in Nederland alleen. Hopelijk zal uit ons voorgaand betoog genoegzaam gebleken zijn, dat een dergelijke indruk onjuist zou zijn.

Niettemin zijn wij wel van mening, dat de groei van een binnenlandse markt van grote betekenis zal zijn bij de uitbreiding van de produktie van onze basisindustrie, nog geheel afgezien van de stimulerende invloed van een uitbreiding van de basisindustrie op de verwerkende indus- trie. Een niet te onderschatten voordeel is, dat de afzetmoge- lijkheden op de eigen binnenlandse markt in het algemeen beter kunnen worden gepeild dan op de buitenlandse afzetmarkten. Tevens zijn op de binnenlandse afzetmarkt betere mogelijkheden aanwezig om de verwerkende indus- trieën met de basisindustrieën in verbinding te brengen. Dit zal nog blijken, wanneer wordt gesproken over de mogelijkheden, welke samenwerking tussen Alblasserdam en Rozenburg biedt.

Wij besluiten de beschouwingen in dit artikel met de constatering, dat er ruimte is voor een uitbreiding van de ijzer- en staalproduktie in Nederland. Deze conclusie wordt ondersteund door de uitbreidingsplannen van de Koninklijke Nederlandsche Hoogovens en Staalfabrieken N.V. Of uitbreiding van de produktie zal kunnen geschie- den tegen concurrerende kostprijs is een vraag, die in een volgend artikel zal worden behandeld.

Amersfoort.

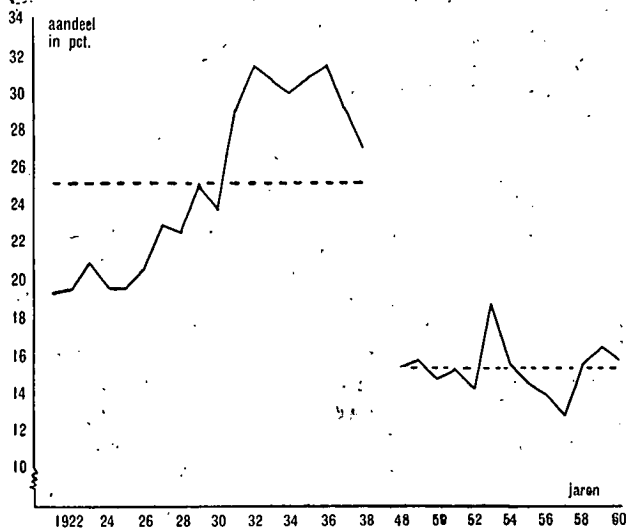
Drs. W. C. KROFT.

Sprekend over Overheid en evenwichtige economische groei heeft Prof. Pen, blijkens het verslag in „E.-S.B.”¹⁾, onder andere gesteld dat een volledige beheersing van de groeiproblematiek door de Overheid welhaast onmogelijk moet worden geacht, maar dat de voornaamste taak van de Overheid lag in het voorkomen van een neergang in de economie of van een vermindering van het groeitempo en wel door *tijdig overheidsinvesteringen te doen plaatsvinden* (cursivering van schrijver dezes).

Dr. Drees jr. constateert in een zeer interessante uiteenzetting voor het Departement Zaanstreek van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel op 14 oktober 1959 dat er ten aanzien van de voorzieningen in collectieve behoeften reeds lange tijd een achterstand in ons land bestaat en wijst in dit verband op de geringe nieuwbouw van departementen, gevangenissen etc. en op de stagnatie op het gebied van het hoger onderwijs en bij de waterstaatswerken, wegebouw en tunnelbouw etc. Er heeft volgens Dr. Drees jr. na de tweede wereldoorlog een zware druk op de uitgaven voor collectieve behoeften gelegen, ook al was de achterstand door de Duitse bezetting nog belangrijk groter geworden²⁾.

De omtrent de overheidsinvesteringen ter beschikking staande globale gegevens³⁾ schijnen deze mening, althans voor zover het de overheidsinvesteringen betreft, volledig te bevestigen. Wanneer wij aannemen dat er op langere termijn een zeker gewenst verband tussen de overheidsinvesteringen en de totale investeringen bestaat en met behulp van het beschikbare cijfermateriaal nagaan welk aandeel de overheidsinvesteringen in de loop der jaren in het totaal der investeringen hebben gehad, dan blijkt het gemiddelde niveau van na de oorlog belangrijk lager te liggen dan dat van voor de oorlog (zie grafiek).

Aandeel bruto-investeringen van de Overheid in totaal bruto-investeringen in vaste activa in Nederland (1960 geraamd volgens Centraal Economisch Plan 1960)

¹⁾ Zie „E.-S.B.” van 30 maart 1960, blz. 376.

²⁾ Zie verslag over de uiteenzetting over „De essentiële taken van de Overheid” in Maatschappij-Belangen van november 1959.

³⁾ De gegevens zijn ontleend aan het zgn. Z.W.O.-onderzoek. Dit onderzoek, hetwelk gesubsidieerd is door de Nederlandse Organisatie voor Zuiver Wetenschappelijk Onderzoek, is uitgevoerd in samenwerking met het Centraal Planbureau, het Centraal Bureau voor de Statistiek, het Nederlandsch Economisch Instituut en het Mathematisch Centrum, met het doel te komen tot een econometrische analyse van de Nederlandsche volkshuishouding. Het grondmateriaal dat de onderzoekers ter beschik-

Uit de grafiek blijkt voorts dat het hoogste relatieve niveau der overheidsinvesteringen⁴⁾ van na de oorlog nog beneden het laagste niveau van voor de oorlog ligt.

Dit is een zeer merkwaardige ontwikkeling, vooral wanneer men bedenkt dat bijv. de particuliere investeringsactiviteit in de vervoerssector en wel met name in voertuigen nog veel sterker is toegenomen dan de investeringsactiviteit in het algemeen en dat juist deze sector een zekere aanpassing van de Overheid op het gebied van wegen, bruggen, tunnels etc. vraagt, terwijl Nederland bovendien een nieuwe overheidstaak van grote omvang in de vorm van de Deltawerken op zich heeft genomen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat in onze volksvertegenwoordiging steeds grote aandring wordt uitgeoefend op de Overheid om nieuwe investeringen te verrichten en dat in de pers de tekortkomingen van de Overheid op dit terrein breed worden uitgemeten.

Nu betekent dit achterblijven van onze overheidsinvesteringen inderdaad een reëel gevaar. De Overheid immers verzorgt nu eenmaal een bepaald *soort* investeringen en dit *soort* investeringen is in sterke mate complementair aan alle andere investeringen. Wanneer de categorie der overheidsinvesteringen zich op een te laag niveau blijft bewegen, dan ontstaan er disproportionaliteiten in de nationale technische outillage die op den duur de groeimogelijkheden kunnen gaan belemmeren. Onder zulke omstandigheden is het vrijwel steeds economisch verantwoord een zekere prioriteit aan de overheidsinvesteringen te verlenen daar hiervan dan een relatief hoog rendement kan worden verwacht.

Nu kan men zich met reden afvragen, of het relatief lage niveau van de overheidsinvesteringen in de naoorlogse jaren niet is ontstaan onder invloed van het in praktijk brengen van moderne conjunctuuroppvattingen, die zoals bekend mag worden verondersteld, onder andere de nadruk leggen op het beperken van de overheidsbestedingen (w.o. de overheidsinvesteringen) in de hoogconjunctuur. Een dergelijke politiek heeft, daar wij na de oorlog vrijwel steeds een situatie van hoogconjunctuur hebben gekend, tot gevolg gehad dat de overheidsuitgaven voor investeringen vrijwel steeds onder een zekere druk hebben gestaan. De overheidsbestedingen hebben in het algemeen moeten dienen als tegenwicht voor het te sterk toenemen van de bestedingen in de andere categorieën, w.o. de particuliere investeringen. Hierdoor is geleidelijk een onevenwichtige opbouw van ons productie-apparaat gegroeid met alle nadelen van dien. Een dergelijke eenzijdige belemmering van de ontwikkeling moet zich op den duur uiteraard wreken. In feite wordt in de moderne conjunctuuroppvattingen weliswaar een inhaal in de laagconjunctuur verondersteld, maar of een dergelijke periode binnen zeer korte tijd, ja zelfs ooit, nog wel zal aanbreken, moet gezien de ervaringen in het recente verleden worden betwijfeld.

Voorlopig althans ziet het er niet naar uit dat de particuliere bestedingen een dermate teruggetrokken leven zul-

(vervolg noot 3)

king stond was zeer gebrekkig hetgeen uiteraard zijn stempel op de gevonden cijfers heeft gedrukt. De hier gebruikte cijfers zijn niet gepubliceerd. Voor het doel waarvoor de cijfers hier gebruikt zijn, lijken de gegevens voldoende houvast te bieden.

⁴⁾ Onder overheidsinvesteringen worden hier alleen de zuivere investeringen van de Overheid verstaan, zoals voor overheidsgebouwen, weg- en waterbouwkundige werken, ruilverkaveling etc. De investeringen in de zgn. overheidsbedrijven zijn niet onder deze investeringen begrepen.

len gaan leiden of dermate in hun bewegingen zullen worden geremd, dat de inhaal van de overheidssector, die inderdaad noodzakelijk is, met kracht ter hand zal kunnen worden genomen. Het Centraal Planbureau immers voorziet in 1960 een sterke toename van de particuliere bestedingen, waaronder een aanzienlijke stijging van de particuliere investeringen in vaste activa (in waarde ca. 16 pCt.). De overheidsinvesteringen zullen echter, blijkens de ramingen van het C.P.B., minder snel stijgen (nl. met 11 pCt.). De overheidsinvesteringen zullen dus in 1960 het tempo der particuliere activiteiten niet bij kunnen houden, waardoor het relatieve aandeel van deze investeringen in het totaal der investeringen, na enig herstel in 1959, in 1960 weer zal dalen.

Ook voor 1961 lijken de vooruitzichten voor een inhaal niet rooskleurig, daar het Centraal Planbureau (bij het aannemen van bepaalde veronderstellingen) voor dat jaar een situatie voorziet die naar overbesteding tendeert. Indien de ontwikkeling inderdaad zo zal zijn als wordt voorzien, kunnen de kansen voor het rechtekken van de verhoudingen in ons produktie-apparaat bij een gelijke conjunctuurpolitiek als na de oorlog is gevoerd, dan ook bepaaldelijk niet hoog worden aangeslagen; het zou al een meevaller zijn wanneer de overheidsinvesteringen in de pas konden blijven lopen en de achterstand dus niet verder zou worden vergroot.

Voor de verdere toekomst lijken de mogelijkheden evenmin bijzonder gunstig. Momenteel zijn er in ieder geval geen aanwijzingen dat aan de periode van hoogconjunctuur een einde is gekomen; het ziet er eerder naar uit dat ook in de verdere toekomst een situatie van grote bedrijvigheid zal blijven bestaan en dit maakt het waarschijnlijk dat, bij een ongewijzigde economische politiek, de druk op de overheidsbestedingen en dus op de overheidsinvesteringen zal blijven voortduren.

Daar in dat geval de kans op het voelbaar worden van de onevenwichtigheden in de opbouw van ons produktie-apparaat nog wordt vergroot en dus moeilijk veel langer kan worden gewacht met het aanbrengen van zekere correcties, kan men zich met reden afvragen, of nu niet de tijd is gekomen om de overheidsinvesteringen principieel anders te behandelen dan in het verleden. Men zou er toe moeten overgaan gedurende enige tijd de overheidsinvesteringen met een zekere voorrang te behandelen ook in een tijd van hoogconjunctuur. Alleen dan lijken er mogelijkheden aanwezig om het evenwicht in onze volkshuishouding te herstellen.

Een dergelijke politiek zou uiteraard betekenen dat de overheidsinvesteringen zouden moeten worden onttrokken aan de druk der conjunctuurpolitieke maatregelen en dit veronderstelt uiteraard dat er een grote bereidheid moet zijn om met behulp van andere middelen zoals bijv. de belastingpolitiek en de loon- en prijspolitiek het verlangde evenwicht tussen produktie en bestedingen in stand te houden. Op de produktie heeft een dergelijke politiek trouwens een relatief gunstige invloed omdat de overheidsinvesteringen op dit moment een „bottle-neck” dreigen te gaan vormen zodat van een zekere inhaal op dit terrein een zeer hoog rendement kan worden verwacht. De kans op overbesteding wordt daardoor van de produktiekant uit verminderd.

Waarschijnlijk zou het het beste zijn wanneer de uitgaven voor bepaalde essentiële overheidsinvesteringen voor meerdere jaren min of meer worden gefixeerd. Deze bedragen zouden dan van een dusdanige omvang moeten zijn dat

het meegroeien van de overheidsinvesteringen met de particuliere investeringen en tevens een zekere inhaal zou zijn gewaarborgd.

Het is overigens niet alleen belangrijk dat op die manier de mogelijkheid tot een zekere inhaal wordt gewaarborgd;

daarnaast is het van veel betekenis dat bij een dergelijke meerjarenregeling, een lange termijnplanning mogelijk wordt waardoor efficiënter kan worden gewerkt. Wanneer de overheidssector weet welke bedragen in de toekomst ter beschikking zullen komen dan wordt het mogelijk duidelijker dan thans aan te geven welke plannen en wanneer bepaalde concrete projecten in de toekomst zullen worden gerealiseerd. Alleen op die manier kunnen de andere investeerders hun investeringsplannen op die van de Overheid afstemmen.

Ook in andere landen, waar men soortgelijke problemen kent als in Nederland, heeft men, zij het nog aarzelend, deze weg ingeslagen. West-Duitsland kent bijv. een meerjarenplan (vierjarenplan) voor investeringen in land- en waterwegen. Dit land heeft de benzinebelasting, die is verhoogd, een bestemmingskarakter gegeven, waardoor, bij een stijgend autoverkeer, hetgeen in de lijn der verwachtingen ligt, automatisch meer middelen ter beschikking komen voor de wegenfinanciering. Hier ontstaat dus een redelijke zekerheid dat de overheidsinvesteringen op dit terrein zich in de toekomst op een gewenst niveau kunnen gaan bewegen.

In België is een wetsontwerp in voorbereiding waarin de investeringen ten behoeve van de infrastructuur voor 15 jaar zullen worden geregeld. Deze wet zal een basisprogramma en een conjunctuurprogramma omvatten. Het conjunctuurprogramma kan versneld dan wel vertraagd worden uitgevoerd al naar gelang de conjuncturele situatie; wijziging van het basisprogramma daarentegen zal echter alleen mogelijk zijn bij de wet. Dit laatste programma zal dus zeer moeilijk kunnen worden gewijzigd en zal daarmee in belangrijke mate onttrokken worden aan de druk der omstandigheden.

Momenteel lijken er budgettaire gezien wel mogelijkheden in Nederland aanwezig om geleidelijk op een hoger niveau van overheidsinvesteringen om te schakelen. Terecht stelt Dr. Drees jr. nl. in zijn reeds eerder aangehaalde uiteenzetting, dat de perspectieven voor de overheidsvoorzieningen uit de algemene middelen momenteel gunstig zijn omdat er een tendens bestaat tot verlaging van de zgn. overdrachtsuitgaven (zoals landbouwsubsidies, huursubsidies etc.), waardoor er middelen kunnen vrij komen voor de financiering van de essentiële taken van de Overheid. Een dergelijke wenselijke ontwikkeling is uiteraard alleen te realiseren wanneer de ruimte die door het verminderen der overdrachtsuitgaven ontstaat, niet voor andere doeleinden, zoals de veel gepropageerde belastingverlaging, wordt gebruikt. Het lijkt bepaaldelijk wenselijk dat eerst alle zeilen worden bijgezet om de achterstand in onze infrastructuur weg te werken, alvorens tot belastingverlaging wordt overgegaan.

UW AANDEEL
IN DE TOEKOMST
„INTERUNIE”

Vraag Uw bank
of commissionair

(advertentie)

Het nut van erkennings- en teeltregelingen in de tuinbouw is thans volop in discussie in verband met de zich ontwikkelende Europese Economische Gemeenschap en het S.-E.R.-advies over vestigings-eisen in de landbouw. In dit artikel wordt gesteld, dat de „natuurlijke” remmen op de produktie-uitbreiding (vakmanschap en financiering) belangrijk verschillen in capaciteit al naar het bedrijfstype. Al naarmate deze remmen sterker zijn is er minder reden voor erkennings- en teeltregelingen. Men is op de verkeerde weg, wanneer men binnen een bepaald bedrijfstype de ondernemer niet zoveel mogelijk de vrije keus laat bij het telen van die produkten, die ongeveer gelijk gerichte eisen stellen aan bedrijfsuitrusting en vakmanschap. Door beperkingen op te leggen wordt de tuinder-ondernemer beperkt in het kiezen van een optimaal teeltplan en wordt hiermee de rentabiliteit van het bedrijf geschaad. Dit impliceert, dat men voorzichtig moet zijn met het instellen of continueren van zodanige maatregelen, dat het kiezen van een optimaal teeltplan binnen bepaalde bedrijfstypen wordt verhinderd.

Enkele bedrijfseconomische aspecten van de erkennings- en teelt- regeling in de tuinbouw

In de jaren dertig zijn in alle sectoren van de tuinbouw maatregelen genomen, die de wanverhouding tussen de vraag naar en het aanbod van tuinbouwprodukten moesten saneren. Naast het invoeren van de publiekrechtelijke veilplicht is een stelsel van erkennings- en teeltregelingen ingesteld.

Door middel van de erkenningsregelingen werden per sector aan diegenen, die tot de bedrijfstak wensten toe te treden, eisen gesteld ten aanzien van vakkennis en vakbekwaamheid. Door middel van de teeltregelingen werd de voortbrenging van produkten of van groepen van produkten alleen mogelijk op zgn. teeltbewijzen.

Opmerkelijk is nu, dat deze maatregelen, ingesteld in een periode met een wanverhouding tussen vraag en aanbod, in de periode na de tweede wereldoorlog niet teniet zijn gedaan, maar anno 1960 nog steeds min of meer stringent gehanteerd worden.

In verband met de zich ontwikkelende Europese Economische Gemeenschap, waarin uiteindelijk ook tuinbouwprodukten zonder veel beperkende maatregelen verhandeld moeten kunnen worden en in verband met het advies van een grote meerderheid van de S.-E.R. om geen vestigings-

eisen in land- en tuinbouw in te stellen, zijn de discussies over het nut van deze beperkende maatregelen weer opgevlamd.

Dat in tuinbouwkringen de neiging bestaat tot het handhaven van die maatregelen, die voorkomen, dat de produktie op al te speculatieve wijze wordt uitgebreid, is begrijpelijk, als men beseft, dat de tuinbouw op korte termijn sterk kan uitbreiden. De oppervlakte tuinbouw beslaat immers slechts 5½ pCt. van de totale oppervlakte cultuurgrond, zodat bij een gunstige rentabiliteit er een sterke drang van zowel tuinders als andere grondgebruikers zal kunnen bestaan tot sterke, vaak speculatieve uitbreiding van de produktie.

Bovendien kunnen andere marktordenende maatregelen als minimumprijzenstelsels, surplusfondsen — waardoor men in staat is incidentele spanningen tussen vraag en aanbod te verzachten — moeilijk gehanteerd worden zonder produktiebeheersende maatregelen.

In tuinbouwkringen wordt in het algemeen gesteld, dat het huidige stelsel van produktie- en prijsregulerende maatregelen voor de tuinbouw het pendant vormt van de garantielijzen in de landbouw. Deze maatregelen immers

(vervolg van blz. 655)

Concluderend zou dus kunnen worden gesteld dat de tijd lijkt aangebroken om ook in de periode van hoogconjunctuur meer aandacht te gaan schenken aan het niveau der essentiële overheidsinvesteringen. Op dit terrein kent ons land een achterstand en het lijkt niet gewenst met de inhaal daarvan te wachten tot er een langere periode van laagconjunctuur zal aanbreken, daar het zeer onzeker is of een dergelijke situatie binnen afzienbare tijd kan worden verwacht.

Teneinde een zekere inhaalbeweging voor de overheidsinvesteringen te kunnen bereiken zal het noodzakelijk zijn dat de uitgaven voor essentiële investeringen op dit terrein gedurende een bepaalde tijd van te voren worden gefixeerd op een gewenst niveau. Alleen op die manier kan zekerheid worden verkregen omtrent de inhaalmogelijkheden en kan een planning op langere termijn worden gerealiseerd.

Het langs deze weg onttrekken van deze overheidsbestedingen aan conjunctuurpolitieke maatregelen zal echter alleen mogelijk zijn wanneer er een zekere bereidheid aanwezig is om uitsluitend van andere minder eenzijdig gerichte conjunctuurpolitieke maatregelen gebruik te maken, waarbij de bestedingen voor de essentiële overheidsinvesteringen dan gedurende een bepaalde tijd als een gegeven grootheid zouden moeten worden aanvaard.

De Overheid verzorgt een bepaalde categorie investeringen. Men kan uiteraard van mening verschillen over de omvang van het investeringsterrein dat aan de Overheid moet worden toevertrouwd. Wanneer dit echter vaststaat dan moet die Overheid, op langere termijn gezien, in staat worden gesteld haar investeringstaak naar behoren te vervullen.

's-Gravenhage.

E. H. VAN DE POLL, econ. drs.

hebben — zij het indirect — tot gevolg, dat grote variaties in de rentabiliteit worden voorkomen.

Produktieregeling eist een erkenningsregeling.

Het is duidelijk, dat een teeltvergunningstelsel het noodzakelijk maakt, dat criteria gesteld worden ten aanzien van diegenen, die tot de bedrijfstak wensen toe te treden. Zulk een erkenningsregeling kan geen invloed uitoefenen op de ontwikkeling en de omvang van het totale productiepakket op langere termijn. Wel wordt door het stellen van eisen betreffende vakmanschap en eventueel kredietwaardigheid reeds zonder verdere produktieregeling voorkomen, dat al te gemakkelijk door andere grondgebruikers op vaak speculatieve wijze tuinbouwprodukten worden voortgebracht.

Het effect van een erkenningsregeling is dus tweeledig. Deze regeling is nodig, wanneer men — al naar de wenselijkheid — op basis hiervan verdere teelt- of prijsregulerende maatregelen zal nemen. Bovendien werkt de erkenningsregeling zonder verdere maatregelen reeds remmend op incidentele, vaak speculatieve uitbreidingen. Dit zijn wel de belangrijkste redenen, waarom men in tuinbouwkringen in tegenstelling tot het advies van de S.-E.R. deze erkenningsregelingen wil handhaven.

De zin van een produktiebeperkende teeltregeling.

Het is in het bestek van een artikel niet mogelijk alle zijden van de teeltregelingen te belichten. De bedoeling van dit artikel is te wijzen op enkele aspecten, die m.i. te weinig in de discussie betrokken worden. Deze houden verband met de vraag welke de reële invloed van de teeltregelingen is op de produktie van de verschillende groepen van tuinbouwprodukten.

Het is duidelijk, dat de regelingen alleen dan zin hebben, wanneer deze de meest beperkende factor zijn bij de uitbreiding van de produktie. Om het effect te kunnen beoordelen, dienen wij ons dus af te vragen, of de zgn. natuurlijke ¹⁾ remmen op een snelle uitbreiding van de produktie niet of niet in voldoende mate aanwezig zijn.

De natuurlijke ¹⁾ remmen op de uitbreiding per sector.

In het algemeen kan worden gesteld, dat de belangrijkste natuurlijke remmen binnen het bedrijf verband houden met vakmanschap en financiering. Deze remmen in meer of mindere mate een snelle uitbreiding van de produktie af, wanneer een in absolute of relatieve zin te verwachten gunstige rentabiliteit tot produktie-uitbreiding uitnodigt. Hoe sterk ze remmen, hangt af van het remvermogen. Dit vermogen om te remmen varieert al naar het bedrijfstype.

Bij de *extensieve groenteteelten* (ui, witlof, niet-bewaarde sluitkool, peen, kroot, spinazie, stamboon enz.), die steeds goedkoper op goed gemechaniseerde grotere, vaak met landbouwteelten gemengde bedrijven kunnen worden geteeld, zullen de natuurlijke remmen van financiering en vakmanschap niet of niet in sterke mate kunnen verhinderen, dat snelle uitbreiding binnen het landbouwbedrijf plaatsvindt.

Zonder erkenningsregeling en teeltvergunningen zal de verwachting van een goede rentabiliteit alleen al een sterke speculatieve uitbreiding in de landbouwsector tot gevolg kunnen hebben. Het klassieke voorbeeld is de ui. Een

erkenningsregeling zal kunnen voorkomen, dat al te speculatief geteeld wordt. Deze regeling, aangevuld met teeltvergunningen, zal de produktie sterk in de hand kunnen houden. Dit laatste heeft slechts zin, wanneer de vraag redelijk kan worden voorzien.

Bij de *intensieve groenteteelten* zijn de natuurlijke remmen groter. Dit geldt in de eerste plaats voor het vakmanschap, terwijl bovendien een specifieke bedrijfsuitrusting noodzakelijk is, die zekere eisen aan de financiering stelt. Deze remmen zullen verhinderen, dat bij een relatief goede rentabiliteit andere agrarische grondgebruikers in belangrijke mate zich met deze teelten zullen gaan bezighouden, wanneer er geen teelt- en erkenningsregelingen bestaan.

Een erkenningsregeling heeft misschien een beperkte betekenis, omdat de natuurlijke remmen niet zo groot zijn. Of een teeltvergunningstelsel zin heeft, is te betwijfelen, mede gezien de grote variatie in gewassen en teelten.

Bij de *fruitteelt* zijn de eisen, die aan vakmanschap en financiering worden gesteld, zo groot, dat een snelle of speculatieve uitbreiding niet gemakkelijk zal plaatsvinden. Een gespecialiseerd fruitbedrijf van ca. 7 ha eist een maximum investering van f. 110.000 en een permanente investering van ca. f. 90.000. Bovendien werkt de periode tussen het planten en oogsten op zichzelf reeds remmend op de uitbreiding. Het is duidelijk, dat zowel een erkennings- als een teeltregeling weinig extra effect kunnen uitoefenen.

Bij de *bloembollenteelt* ligt het wat gecompliceerder. De rem van de financiering is groot. De waarde van de kraam (het plantgoed) ligt op ca. f. 15.000 per arbeidskracht, terwijl de outillage voor het telen, drogen, bewaren en sorteren zodanige investeringseisen stelt, dat de gemiddelde investering ²⁾ in de Bloembollenstreek f. 88.000 per bedrijf bedraagt. Bovendien zijn de eisen van vakmanschap vrij groot. Deze natuurlijke remmen zullen een snelle expansie van het aantal bloembollenbedrijven zeker afremmen. De snelle uitbreiding zal bij een gunstige rentabiliteit vooral plaatsvinden vanuit de bestaande groep van bloembollentelers, door het bij andere grondgebruikers laten telen van bloembollen. Vooral wanneer de grond niet gekocht behoeft te worden eist deze uitbreiding alleen een grotere plantgoedkraam. Dit zal bij een voortgaande mechanisatie in versterkte mate uitvoerbaar zijn.

De neiging tot uitbreiding bij andere agrarische grondgebruikers, voornamelijk groentetelers met een te klein bedrijf, zal groot zijn, wanneer de rentabiliteit van de bloembollenteelt veel hoger is dan van de groenteteelt. Hier werkt echter de rem van de financiering, terwijl ook de rem van het vakmanschap aanwezig is.

Een erkenningsregeling zal bij de bloembollen kunnen verhinderen, dat al te gemakkelijk groentetelers vluchten in de bloembollenteelt, als gevolg van een noodzaak tot intensivering van het te kleine groenteteeltbedrijf.

Een speculatieve uitbreiding bij andere grondgebruikers kan alleen voorkomen worden door middel van een teeltvergunningstelsel.

De *boomkwekerij* eist in het algemeen een zeer gespecialiseerde vakkennis en veel kapitaal, vastgelegd in plantopstanden. In deze sector zullen erkennings- en teeltregelingen niet snel de meest beperkende factor worden.

De *glasteelten* stellen hoge eisen aan financiering en vakmanschap. Gemiddeld is in de glasbedrijven in het Westland, de Kring en Aalsmeer ca. f. 100.000 geïnvesteerd.

¹⁾ Natuurlijk in de zin van niet kunstmatig.

²⁾ Exclusief de waarde van de teeltvergunning.

Prof. Bosman heeft voor ons blad een vijftal artikelen geschreven over het in augustus 1959 gepubliceerde Radcliffe-rapport betreffende het Britse financiële stelsel. In zijn beschouwingen, waarvan de eerste hieronder is afgedrukt, volgt hij het rapport op de voet. In de titel van elk onderdeel wordt verwezen naar het hoofdstuk of de hoofdstukken van het rapport, waarvan de behandeling aan de orde is. Getracht is telkens een kort overzicht te geven van wat door de commissie-Radcliffe wordt gesteld, deze stelling kritisch te bezien en waar mogelijk een vergelijking te trekken met de situatie ten aanzien van het betreffende onderdeel in Nederland. Om de lezer te helpen de weg in het rapport zelf te vinden — het bevat 339 vrij grote bladzijden — is af en toe verwezen naar een paragraaf daarvan. Het Radcliffe-rapport ontleent naar de mening van Prof. Bosman zijn betekenis vooral aan de daarin gegeven analyse van het thans in Groot-Brittannië vigerende monetaire stelsel, waarvan men, naar hij opmerkt, zou wensen dat zij op een vergelijkbare wijze ook voor andere landen zou worden gemaakt.

Beschouwingen over het Radcliffe-rapport

(I)

Inleiding.

Dat in augustus 1959 een rapport is gepubliceerd betreffende het Britse financiële stelsel, is spoedig algemeen bekend geworden ¹⁾. Ik neem aan dat het rapport niet

¹⁾ Report of the Committee on the Working of the Monetary System, London, H.M. Stationery Office, Cmnd. 827, augustus 1959.

even algemeen gelezen is, want het bevat 339 vrij grote bladzijden. Toch is dit nu een werkstuk, waarbij men beslist niet kan volstaan met alleen de conclusies te lezen, die trouwens niet als zodanig bij elkaar zijn gezet. De commissie heeft volkomen gelijk als zij tegen het slot zegt: „When we do make recommendations they are often closely related to the context in which they appear and

(vervolg van blz. 657)

Deze hoge eisen betekenen een krachtige rem op een snelle en speculatieve uitbreiding van de produktie van het gehele pakket glasprodukten. Dit geldt wanneer er geen beperkingen worden aangelegd bij het overgaan van het ene gewas op het andere of van de ene groep op de andere. Wanneer de teelt van enkele of groepen van gewassen onder glas aan verschillende erkenningen of teeltvergunningen wordt verbonden, wordt de situatie een geheel andere. Immers, dan is de financiële rem niet of vrijwel niet aanwezig, terwijl bovendien het vakmanschap een minder grote drempel zal zijn.

Wanneer men de produktie van een gewas of een groep van gewassen onder glas wil beperken, en deze vormen slechts een onderdeel van de teeltmogelijkheden onder glas, zal een erkenningsregeling een zekere rem op een al te snelle uitbreiding kunnen betekenen. Nog sterker zal uiteraard een teeltregeling werken.

Samenvattend mag men stellen, dat de „natuurlijke” remmen op de produktie-uitbreiding (vakmanschap en financiering) belangrijk verschillen in capaciteit al naar het bedrijfstype. Al naarmate deze remmen sterker zijn is er minder reden voor erkennings- en teeltregelingen.

De natuurlijke remmen werken in vrij geringe mate in de volgende plaatshebbende situaties:

- a. de uitbreiding op tuinbouw- of landbouwbedrijven en het invoeren op landbouwbedrijven van extensieve groenteteelten;
- b. de uitbreiding van de intensieve opengronds-groenteteelt binnen de bestaande groep groenteteelers;
- c. de uitbreiding van de bloembollenteelt binnen de be-

staande groep van bloembollenteelers, vooral bij het op contract laten telen en de „vlucht” ³⁾ van kleine groenteteeltbedrijven in de bloembollenteelt;

- d. het overgaan op produkten die elkaars alternatieven zijn binnen een bepaald bedrijfstype, bijv. overgaan van anjers op tomaten of omgekeerd.

Mag ik eindigen met een algemene opmerking. Naar mijn mening is men op de verkeerde weg, wanneer men binnen een bepaald bedrijfstype de ondernemer niet zoveel mogelijk de vrije keus laat bij het telen van die produkten, die ongeveer gelijk gerichte eisen stellen aan bedrijfsuitrusting en vakmanschap. Door beperkingen op te leggen wordt de tuinder-ondernemer beperkt in het kiezen van een optimaal teeltplan en wordt hiermee de rentabiliteit van het bedrijf geschaad.

Dit impliceert, dat men voorzichtig zij met het instellen of continueren van zodanige maatregelen, dat het kiezen van een optimaal teeltplan binnen bepaalde bedrijfstypen wordt verhinderd. Dit geldt bijv., wanneer de produktie van sterk gemechaniseerde tuinbouwteelten, die ongeveer dezelfde eisen stellen aan vakmanschap en bedrijfsuitrusting als landbouwteelten, niet wordt toegestaan op landbouwbedrijven of, wanneer het gemengd of afwisselend telen van groente en bepaalde bloemsoorten onder glas sterk wordt afgeremd.

¹⁾s-Gravenhage.

Ir. A. DE ZEEUW.

³⁾ De drang tot intensivering van de te kleine groentebedrijven is zo groot, dat de remmen van financiering en vakmanschap minder effectief zijn.

are likely, we think, to be better appreciated if read in the light of that context" (par. 978). Het rapport is bovendien belangrijker door de beschrijving en analyse van het thans in Groot-Brittannië vigerende monetaire stelsel dan door de vrij beperkte wijzigingen, die het suggereert. Het ontleent zijn betekenis juist vooral aan die analyse, waarvan men zou wensen dat zij op een vergelijkbare wijze ook voor andere landen zou worden gemaakt.

De commissie-Radcliffe is benoemd (in mei 1957) omdat men meende dat er sinds de verschijning van het eveneens fundamentele Macmillan-rapport in 1931 zoveel was veranderd, dat een hernieuwd onderzoek noodzakelijk was. In ruim twee jaar heeft de commissie zich van haar taak gekweten en dat op een wel zeer grondige wijze. Vele organisaties, instellingen en personen hebben op verzoek van de commissie beschrijvingen en meningen gegeven en 219 personen hebben mondelinge verklaringen afgelegd. Onder die mondelinge getuigen zijn geweest M. H. de Kock, President van de Suid-Afrikaanse Reserwebank, Dr. M. W. Holtrop, President van De Nederlandsche Bank en W. W. Riefler van de Board of Governors of the Federal Reserve System. Het is vooral omdat de analyse van het rapport steunt op een zo omvangrijk materiaal, dat deze analyse van zo grote waarde is. Consequent heeft men alle geheimzinnigheid zoveel mogelijk vermeden en men heeft slechts gebruik willen maken van verklaringen, die gepubliceerd konden worden, om zodoende de lezer de gelegenheid te geven de door de commissie bereikte conclusies desgewenst te toetsen aan het beschikbaar gekomen materiaal. Dit materiaal is in maart 1960 in vier delen met in totaal 1.800 blz. gepubliceerd. Die publikatie was reeds eerder verwacht, maar heeft, vermoedelijk om technische redenen, op zich laten wachten. De beschouwingen, die ik aan het werk van de commissie wil wijden, konden slechts rekening houden met het gepubliceerde rapport en niet met de toen nog niet beschikbare delen, waarin de schriftelijke en mondelinge verklaringen zijn opgenomen.

Ik stel mij voor in de volgende beschouwingen het rapport op de voet te volgen. In de titel van elk onderdeel wordt verwezen naar het hoofdstuk of de hoofdstukken van het rapport, waarvan de behandeling aan de orde is. Getracht is telkens een kort overzicht te geven van wat door de commissie-Radcliffe wordt gesteld, deze stellingen kritisch te bezien en waar mogelijk een vergelijking te trekken met de situatie ten aanzien van het betreffende onderdeel in Nederland. Om de lezer te helpen de weg in het rapport zelf te vinden is af en toe verwezen naar een paragraaf daarvan. Om het betoog niet te ingewikkeld te maken is afgezien van het in aanmerking nemen van de vele beschouwingen, die sinds het verschijnen van het document zijn gepubliceerd ²⁾.

Het is misschien goed om allereerst de samenstelling van de commissie te vermelden. Behalve de voorzitter Lord Radcliffe, een figuur uit hoge ambtelijke kringen, bestond deze uit een tweetal bankiers (Sir Oliver Franks en Lord Harcourt), een tweetal economen (de hoogleraren R. S. Sayers en A. K. Cairncross), twee industriëlen (Sir R. Verdon Smith en Sir John Woods) en twee belangrijke figuren uit de vakbeweging (W. E. Jones en

²⁾ Door deskundigen geschreven artikelen over en naar aanleiding van het rapport zijn te vinden o.a. in verschillende nummers van „The Banker”, najaar 1959, in „Lloyds Bank Review”, oktober 1959 en januari 1960 en in „Westminster Bank Review”, november 1959.

G. Woodcock), een gezelschap dus, waarin op de gebruikelijke wijze zowel theorie als praktisch bedrijfsleven waren vertegenwoordigd.

Het rapport is unaniem uitgebracht, hetgeen verschillende critici er reeds toe gebracht heeft de commissie te verwijten, dat zij reële verschillen teveel verdoezelt, zodat op sommige punten vaagheid is ontstaan. Geheel ongegrond is dit verwijt niet, zoals wij nog nader zullen zien, doch anderzijds is vaagheid resp. tegenspraak toch geen overheersende trek geworden.

Na een korte inleiding begint het rapport met in het eerste hoofdstuk de economische ontwikkeling van Groot-Brittannië in de na-oorlogse tijd te schetsen teneinde aan de latere beschouwingen enige achtergrond te geven. De voornaamste verschillen, die in onze tijd zijn opgetreden in vergelijking met de periode, waarin het Macmillan-rapport ontstond, zijn: de volledige werkgelegenheid, de voortdurende toeneming van het nationaal inkomen, de aanhoudende prijsstijging, de toeneming van de buitenlandse vraag, de kapitaalschaarste; kortom: de sfeer na de oorlog was, zowel in Engeland als in de wereld als geheel, in het algemeen inflatoir. Gezien de reeds vele beschouwingen, die aan dit klimaat zijn gewijd, zal ik hierop niet verder ingaan.

De doeleinden van de monetaire politiek (hoofdstuk II).

Bij het gebruik van de uitdrukking „monetaire politiek” denkt men eerder aan de toegepaste middelen dan aan de doeleinden, want het is in onze tijd gemeengoed geworden, dat de monetaire politiek een onderdeel is van de economische politiek en derhalve geen andere doeleinden kent dan deze. „It is therefore no longer appropriate to charge the monetary with unambiguous tasks that can be sharply differentiated from other governmental action” (par. 52). Zoals bekend was dit in de 19e eeuw anders: toenmaals was aan de circulatiebank uitdrukkelijk of stilzwijgend de taak opgedragen van het verzekeren van de inwisseling der door haar uitgegeven bankbiljetten en bij haar aangehouden tegoeden in goud en dat tegen een vaste prijs. Door een zo duidelijke afscheiding van het doel, dat de circulatiebank zich voor ogen moest houden bij het voeren van haar politiek, was het ook mogelijk om aan deze bank een sterke mate van onafhankelijkheid te geven. Het doel was duidelijk, de leidraad was in de vorm van dekkingsvoorschriften gegeven, de instrumenten waren in de Bankwetten opgesomd; waarom zou men dan aan de Staat, wiens monetaire gestie historisch toch al niet hoog stond aangeschreven, een zekere zeggenschap toekennen ten aanzien van het beleid van de circulatiebank?

Zoals bekend kwam als het doel van de monetaire politiek in de periode tussen de beide wereldoorlogen meer de stabilisatie van het internationale prijspeil naar voren. Het reeds genoemde Macmillan-rapport van 1931 formuleerde de voornaamste doeleinden van de monetaire politiek als volgt: „the maintenance of the parity of the foreign exchanges, without unnecessary disturbance to domestic business, the avoidance of the credit cycle, and the stability of the price-level” (par. 280). Duidelijk werd in dit rapport gesteld, dat vóór de eerste wereldoorlog er nauwelijks iemand aan dacht om het prijspeil tot voorwerp van zorg voor een centrale bank te maken.

Voorts zag de Macmillan-commissie ook geen moeilijkheid ten aanzien van de consistentie van de genoemde doeleinden. Op dit laatste punt verschilt de Radcliffe-

commissie van mening met haar voorgangster. Zij wijst er bijv. op, dat „as the fullness of full employment rises, the risk of accentuation of a rise of prices increases” (par. 64).

Ook bij de formulering van de doeleinden van de monetaire politiek door de Radcliffe-commissie, komt men de voortdurend herhaalde punten als hoge en stabiele werkgelegenheid en stabiliteit van de interne koopkracht van het geld tegen. Vooral in verband met dit laatste is de keuze van het wisselkoerssysteem van belang. Ten aanzien hiervan laat de commissie ons niet in het onzekere over haar mening: „Fluctuating exchange rates have still their advocates, but we believe that the weight of opinion is solidly behind the view that exchange stability as an objective is to be pitched higher than is implicit in our international obligations” (par. 60).

Dit zijn vrij bekende geluiden. Het behoeft voorts nog niet te verrassen, dat uitdrukkelijk ook het bevorderen van de economische groei als doel wordt genoemd. Doch wel opmerkelijk is het feit, dat naast dit alles een bijdrage aan de economische ontwikkeling van de wereld als afzonderlijke doelstelling naar voren wordt gehaald (waarbij overigens dient te worden aangetekend, dat hierbij vooral, zij het niet uitsluitend, aan de landen van het Gemenebest is gedacht). Deze bijdrage vereist uiteraard, zeker bij stabiele wisselkoersen, een behoorlijk overschot op de lopende rekening van de betalingsbalans. Wie van mening is, dat het wereldburgerschap meebrengt, dat men zich mede verantwoordelijk voelt voor de economische ontwikkeling in andere delen van de wereld, kan het niet anders dan toejuichen, dat in dit zo zakelijke rapport een bijdrage tot de financiering van die ontwikkeling uitdrukkelijk als een van de doeleinden van de monetaire politiek wordt gesteld.

De samenhang van monetaire en algemeen-economische politiek, die in het begin van deze paragraaf is vooropgesteld, brengt mede, dat ook een redelijke inkomensverdeling, die tegenwoordig zeker als een van de na te streven doeleinden wordt gezien, in het rapport had behoren te worden genoemd. In feite is dit niet het geval. Daarbij dient echter te worden aangetekend, dat een concrete norm voor dit doel moeilijk is aan te geven en dat de typisch *monetaire* middelen niet in de eerste plaats op dit doel kunnen worden gericht. Essentieel is het echter wel, dat, indien maatregelen worden overwogen, de invloed daarvan op de inkomensverdeling mede in de beschouwing worden betrokken.

Het Britse financiële stelsel (hoofdstuk III, IV en V).

Ongeveer een kwart van het rapport wordt ingenomen door een beschrijving van de Britse financiële instellingen, de financiering van de openbare sector en het werk van de Bank of England. Deze beschrijving is op zichzelf reeds van grote waarde. Van het Britse financiële systeem werd in de handboeken meestal in hoofdzaak de driehoeksverhouding tussen de Londense clearing banks, de discount houses en de Bank of England behandeld, waarnaast ook nog enige aandacht aan de accepting houses werd besteed. Andere elementen bleven dikwijls min of meer in het duister. Thans beschikken wij over een zeer duidelijke beschrijving van zo goed als alle soorten instellingen, die in financieel opzicht in Groot-Brittannië van belang zijn, zodat we ook de betekenis van bijv. de overseas and foreign banks, de Schotse banken, de verzekeringsmaatschappijen, de beleggingsmaatschappijen, de „building societies”, de in-

elk aandeel

'Vereenigd

Bezit van

1894'

vormt in

feite een

deskundig

samengestelde

aandelen-

portefeuille

Dit is mogelijk, omdat 'Vereenigd Bezit' een beleggingsmaatschappij is, die de gezamenlijke inbreng van haar aandeelhouders belegt in ruim 175 zorgvuldig geselecteerde fondsen. Zodoende wordt een belang verkregen bij tal van bedrijfstakken in binnen- en buitenland. Elk aandeel 'Vereenigd Bezit van 1894' verschaft U een aantrekkelijk rendement met beperking van risico.

Alle banken en commissionairs kunnen U inlichten.

N.V. VEREENIGD

BEZIT VAN 1894

De voordelen van aandelenbezit met beperking van risico.

WESTERSINGEL 84, ROTTERDAM

stellingen, die zich met de financiering van afbetalingszaken bezig houden, en de pensioenfondsen kunnen leren kennen. Ook enkele markten, zoals de markt voor wissels, de emissiemarkt en de markt voor leverancierskrediet worden afzonderlijk besproken.

Dit beschrijvende gedeelte geeft een uitstekend inzicht in de werking van de betreffende instelling of markt en in het beleid, dat de bestuurders van de instellingen voeren. Het maakt vooral een aantrekkelijk element van het rapport uit, dat de commissie, doordat zij over schriftelijke en mondelinge verklaringen van vertegenwoordigers van de beschreven sectoren beschikte, in staat was om van het gevoerde beleid een behoorlijke indruk te krijgen.

De commissie laat het echter niet bij een zakelijke beschrijving; als een rode draad loopt door dit verhaal de opzet, dat de *monetaire* betekenis van de verschillende instellingen dient te worden achterhaald. Men zou kunnen opmerken, dat alleen de geldscheppende instellingen en wat daar onmiddellijk mee verbonden is (zoals de wissel-makelaars) een monetair karakter vertonen, doch dat is nu juist niet de mening van de commissie. Bij alle instellingen ziet zij een invloed van het beleid op de liquiditeit van de maatschappij. Op enkele plaatsen komt deze ruime visie scherp naar voren. Zo vermeldt een noot bij par. 241, dat de commissie het niet eens is met een stelling uit het memorandum van de British Insurance Association, die inhoudt, dat de passiva van deze soort instellingen door de monetaire autoriteiten kunnen worden verwaarloosd, omdat de verzekeringsmaatschappijen, anders dan de banken, geen verzekering maatschappijen, „Like the banks”, aldus het Radcliffe-rapport, „the insurance companies do create debt; the difference is merely that this class of debt does not significantly affect the willingness of the corresponding creditors to spend”.

En dezelfde ruime gedachtengang omtrent de monetaire betekenis van allerlei financiële verschijnselen blijkt ook uit de behandeling van het leverancierskrediet. Terzake citeer ik uit par. 299:

„It might seem reasonable, at first sight, to dismiss trade credit as an element in the monetary system on the grounds that what is owed and what is owing cancel one another out, or that a business cannot manufacture credit but merely conveys to others credit that it has itself obtained elsewhere. It is however no more reasonable to net out commercial credit in this way than it would be to net out bank loans and bank deposits. All financial assets are simultaneously liabilities, but this does not make them any less important from the point of view of the monetary authorities. An expansion in trade credit, for example, is unlikely to affect every sector of the economy in exactly the same way: some sectors find themselves net takers and others net givers of credit, and the resulting change in relative liquidity may reinforce or thwart the policy of the authorities, especially if the two groups are not equally dependent on bank and other forms of credit”.

Uit het verdere betoog van de commissie blijkt, dat zij vooral het oog heeft op de mogelijkheid om via het leverancierskrediet een doorstroming te krijgen van liquide middelen. In een tijd van expansie kan dan dus een intensiever gebruik worden gemaakt van de beschikbare liquiditeiten dan zonder die doorstroming het geval zou zijn geweest en het is duidelijk, dat deze intensivering, die uiteraard vooral bij een ontwikkeld financieel stelsel mogelijk is, een inflatoire financiering meebrengt. Doch het is m.i. even duidelijk, dat aan de intensivering vanzelf een einde komt, mits het totale bedrag aan liquiditeiten niet wordt vergroot. En zulk een vergroting is in laatste instantie alleen maar mogelijk door de geldscheppende instellingen. Deze

laatste gedachtengang vindt men in het rapport niet terug. Integendeel: waar de monetaire „filosofie” van de commissie uit de doeken wordt gedaan (par. 381-398), vindt men o.a., dat er geen grens is aan de omloopsnelheid van het geld (par. 391), hetgeen naar mijn mening slechts zou kunnen opgaan voor zeer abnormale omstandigheden, waarin een volstrekt wantrouwen in het geld bestaat. Voorts wordt, overigens in het betoog van de commissie consequent, gesteld dat een bijzondere aandacht voor de banken alleen gericht moet zijn op hun betekenis als instellingen, die voor het korte krediet het belangrijkste zijn, en dus niet op hun betekenis als geldscheppende instellingen (par. 395).

Ik heb mij afgevraagd op welke wijze de monetaire betekenis van niet-bancaire financiële instellingen voor Nederlandse lezers nog zou kunnen worden verduidelijkt. Het lijkt mij, dat de gebeurtenissen hier te lande in 1956 een aanknopingspunt bieden. Dit jaar was, zoals men zich zal herinneren, een hausse-jaar, zelfs in die mate, dat tegen het einde van dat jaar een programma van bestedingsbeperking moest worden voorbereid. Door de politiek van prijsstabilisatie werden de belangrijk verhoogde lonen ten dele uit de overige inkomens betaald. Daardoor nam de mogelijkheid tot zelffinanciering af, terwijl anderzijds de sterk toegenomen consumptieve vraag juist een prikkel tot het doen van investeringen vormde. Het bedrijfsleven deed dus een groter beroep op de banken, waartegen echter De Nederlandsche Bank met de haar ten dienste staande middelen stelling nam. De ondernemingen wendden zich daarom ook tot de institutionele beleggers, die inderdaad uitbreiding gaven aan hun onderhandse en hypothecaire leningen aan de particuliere sector. De andere belangrijke kapitaalvrager, nl. de lagere overheid, kon op deze wijze onvoldoende langlopende financieringsmiddelen aantrekken (mede als gevolg van de rentegampoliteik) en moest daardoor op haar beurt duidelijk van inflatoire financieringsmiddelen gebruik maken. Indien dan, zoals 1957 te zien gaf, de lagere overheid moet terugvallen op de Staat, kan de Staat zijn uitgaven uiteraard niet volledig aanpassen en zal op zijn beurt ook weer tot inflatoire financiering moeten overgaan.

Hieruit blijken twee dingen: enerzijds dat de institutionele beleggers en andere niet-bancaire financiële instellingen wel degelijk van belang zijn in het kader van een monetaire beschouwingswijze, anderzijds, dat zij niet geheel op één lijn kunnen worden gesteld met de geldscheppende banken, aangezien alleen deze laatste passiva kunnen scheppen, die als geld dienst doen en op deze wijze de hoeveelheid geld in omloop kunnen vermeerderen. De commissie is zich van het eerste kennelijk duidelijk bewust geweest, doch heeft aan het laatste zo goed als geen aandacht besteed.

Met betrekking tot het zgn. „near money” zij opgemerkt, dat de commissie van de gedachte uitgaat, dat alle soorten overheidsschuld (waaronder mede begrepen de schulden van de Centrale Bank) eigenlijk een zekere mate van liquiditeit bezitten; zij maakt in dit verband een onderscheid tussen „cash”, treasury bills (looptijd tot 3 maanden), kortlopende obligaties (looptijd niet meer dan 5 jaar) en langlopende obligaties (looptijd boven 5 jaar). De Bank of England kan nu de liquiditeit van de maatschappij beïnvloeden door een andere verdeling van deze schuld tussen deze vier categorieën. Uit het interessante overzicht van

de wijze, waarop de Bank of England in feite tracht de particuliere sector te beïnvloeden (par. 369-380), blijkt dat de Bank ervoor geporteerd is de rente op de treasury bills constant te houden, zodat zij terzake van de verdeling tussen „cash” en treasury bills passief is. Hieruit volgt weer dat het in de huidige omstandigheden veel belangrijker is om invloed uit te oefenen op de 30 pCt. „liquid assets ratio” van de clearing banks dan op de 8 pCt. „cash ratio”, omdat de treasury bills steeds tegen een stabiele koers in „cash” kunnen worden omgezet. Een wijziging in de verhouding tussen treasury bills en andere obligaties is echter bijzonder effectief, omdat dan niet alleen de gemiddelde looptijd van de staatsschuld en dus de liquiditeit van de maatschappij wordt beïnvloed, doch ook het liquiditeitspercentage van de banken wordt gewijzigd, welk percentage immers het belangrijkste criterium voor het bankbeleid vormt.

Het zou te ver voeren op de relaties tussen Centrale Bank, Overheid en particuliere banken in Groot-Brittannië dieper in te gaan. Dit is trouwens enige jaren geleden in dit tijdschrift op uitstekende wijze gedaan door Drs. Koker³⁾. Het beeld dat hij en verschillende leerboeken hiervan geven wordt door het Radcliffe-rapport niet wezenlijk gewijzigd. Omdat men thans echter beschikt over verklaringen van vele personen, die het beleid bepalen of uitvoeren kon het beeld wel ietwat scherper en meer omljnd worden.

Op enkele punten moge nog de aandacht worden gevestigd. In mijn proefschrift heb ik mij enige kritiek veroorloofd op het feit dat De Nederlandsche Bank enige jaren geleden aan het bankwezen mededeelde, dat het beroep op haar (de Bank) niet beschouwd kon worden als een facilititeit, waarvan bij voortduring gebruik zou kunnen worden gemaakt⁴⁾. Het trok nu mijn aandacht, dat in het Radcliffe-rapport het herdiscontorecht bij de Centrale Bank, dat in Engeland zoals bekend door de discount houses wordt uitgeoefend, in geen enkel opzicht wordt beperkt, getuige de volgende aanhaling uit par. 355: „The Bank of England can choose the method by which it provides the market with cash, and can dictate the terms on which it will lend; but it will never refuse to lend”.

Het valt mij bij het lezen van beschrijvingen van buitenlandse monetaire stelsels steeds weer op van hoeveel belang de institutionele verhoudingen zijn voor het beoordelen van de doorwerking van bepaalde monetaire verschijnselen. Een goed voorbeeld hiervan is de werking van het „Exchange Equalisation Fund”, dat beschreven wordt in de par. 98-99 en 325. Dit fonds wisselt zijn bezit aan treasury bills af met zijn bezit aan goud en deviezen, in die zin, dat een grote verkoop van deviezen door de niet-banken ertoe zal leiden, dat het fonds deviezen moet opnemen en dat daarom de Schatkist treasury bills aan het fonds zal moeten aflossen en dus meer op de geldmarkt zal moeten lenen. Dit zal overigens ook wel kunnen, want de geldmarkt is door de deviezenoefloed uiteraard verruimd. In Nederland, waar de goud- en deviezenvoorraad wordt aangehouden door de Centrale Bank, doet zich het geschetste verkrapende effect in het geheel niet voor; bij ons zal de Schatkist alleen de *verruiming* op de geldmarkt bemerken, aangezien de banken voor hun toegenomen liquide middelen ook een belegging in schatkist-

papier zullen trachten te verkrijgen. Uiteraard kan ook door de Centrale Bank in die behoefte worden voorzien via de door haar gevoerde open-marktpolitiek, maar er is geen sprake van dat in Nederland het primaire effect zou zijn, dat de Schatkist door de deviezenoefloed in haar financieringsmogelijkheid zou worden bemoeilijkt, zoals dit in Engeland wel het geval is.

Tilburg.

H. W. J. BOSMAN.

GELD- EN KAPITAALMARKT

Kapitaalmarkt.

Met een in 1959 d.m.v. obligatie-uitgifte verkregen bedrag van f. 700 mln. en door plaatsing van onderhandse leningen van f. 426 mln. is de Bank voor Nederlandsche Gemeenten de grootste vrager op de markt voor niet-risicodragend vermogen. Deze positie steunt voor een belangrijk deel op de consolidatie van de in 1957 tot het onwenselijke bedrag van f. 2 mrd. opgelopen vlottende schuld van de gemeenten. Wanneer men in overeenstemming met de wettelijke norm een maximaal toelaatbare bruto vlottende schuld van 25 pCt. van de gewone dienst der gemeentelijke begrotingen aanvaardt, bestaat de taak ruim f. 1,5 mln. in vaste schuld om te zetten. Dit onverminderd de verplichting nieuwe investeringen met op lange termijn aangetrokken geld te financieren. In 1958 is het te consolideren bedrag tot f. 747 mln. gedaald, waarop in 1959 een verdere inschrompeling tot f. 348 mln. is gevolgd. Het consolidatietempo is dus groot. Rekening houdend met het feit, dat de opbrengst van de lening van f. 200 mln. uitgegeven in december 1959, eerst in 1960 voor verdere distributie ter beschikking is gekomen en met het bedrag van f. 196 mln. dat door plaatsing van twee emissies in 1960 in het laatje is gekomen, mag men aannemen, dat de daling in het te consolideren bedrag in de eerste maanden van het lopende jaar nog verder is voortgeschreden. Het Jaarverslag van de Bank over 1959 bevestigt dit. Of de ontwikkeling in de laatste twee jaar ook in 1960 voortgezet kan worden, is niet zeker, omdat de Regering de consolidatiemogelijkheid heeft gekoppeld aan de kapitaalvoer door effectenverkoop naar het buitenland. Dit komt er dus op neer dat houders van vnl. internationals direct of indirect hun bezit ruilen voor obligaties Bank voor Nederlandsche Gemeenten.

In het eerste kwartaal 1960 stroomde de buitenlandse bron minder rijkelijk dan in vorig jaar. De koersontwikkeling ter beurze in de laatste weken wijst er echter op, dat het buitenland opnieuw bezig is geld in Nederland te pompen. Mocht dit nog enige tijd doorgaan dan zou het gemeentelijke consolidatieprobleem binnen afzienbare tijd zijn opgelost. De emissiemarkt zou dan voor een nieuwe situatie komen te staan.

Om nog even op de beurs terug te komen, hier blijkt de haussestemming zich te handhaven. Een stimulans gaat van New York uit, waar de monetaire autoriteiten van een deflatoire naar een expansieve politiek zijn overgegaan. De aarzelende productiecijfers en de geringe verbetering in de werkloosheid zijn hiervoor belangrijke motieven. Dow Jones Industrials steeg van 602 eind april tot 626 ultimo mei en staat nu op 651. Het peil van eind 1959 is echter nog niet bereikt. De verbeterde stemming in Wallstreet prikkelt de kooplust voor Nederlandse fondsen. Omdat ook andere landen belangstelling tonen, wordt het Nederlandse koerspeil omhoog getrokken.

³⁾ M. Koker: „De Londense geldmarkt en de Engelse monetaire-politiek” in „E.-S.B.” van 11 en 18 januari 1956.

⁴⁾ De Wet. toezicht kredietwezen, Leiden 1958, blz. 141-142.

Geldmarkt.

Nu de rente in New York tot een niveau is gezakt, dat nieuwe uitzetting geen zin meer heeft, ontstaat een neiging bestaande beleggingen aldaar te liquideren. Een prikkel hierbij is, dat op het zich in portefeuille bevindend papier thans een mooie winst is te maken. Wel staat men dan voor het probleem, voor de vrijkomende bedragen een nieuwe bestemming te vinden. Londen is nog bereid geld op te nemen. Verstreking van guldenkredieten aan niet-ingezetenen vindt verdere voortgang.

Na de vrij moeilijke mei-ultimo is door terugstromend bankpapier en stijging van de goud- en deviezenreserve van De Nederlandsche Bank de markt weer wat ruimer geworden. Overigens heeft de Centrale Bank in de achter ons liggende weken geen steun van betekenis aan de markt behoeven te geven.

Indexcijfers aandelen.	1953 = 100	4 jan. 1960	10 juni 1960	17 juni 1960
Algemeen		372	408	415
Intern. concerns		547	617	623
Industrie		268	294	309
Scheepvaart		187	164	162
Banken		190	191	193
Cultures		154	144	147

Bron: A.N.P.—C.B.S.

Aandelenkoersen.	4 jan. 1960	10 juni 1960	17 juni 1960
Kon. Petroleum	f. 179,20	f. 148,40	f. 140,50
Unilever	809	971	968
Philips	835½	1.133½	1.180
A.K.U.	514	519	550
Kon. Ned. Hoogovens	900	745	794½
Van Gelder Zn.	270	290	315
H.A.L.	186½	139½	138
Amsterd. Bank	340	337	340
Ver. H.V.A. Mij-en	166	160¾	164¾

New York.

Koersgemiddelde aandelen				
Dow Jones Industrials	679	655	651	
Effectieve rendementen				
obligaties.	gem. looptijd	8 jan. 1960	10 juni 1960	17 juni 1960
3 pCt. Invest. Cert. ... 4 j.		3,73	3,78	3,81
4¼ pCt. Ned. 1959	12½ j.	4,48	4,44	4,43
3¾ pCt. Ned. 1955 I ... 17½ j.		4,31	4,32	4,31

Bron: Amsterdamsche Bank, Wekelijkse Rendements- en Koersvergelijking. C. D. JONGMAN.

Belangrijke organisatie van hoger personeel vraagt

ALGEMEEN SECRETARIS

Gezocht wordt een academicus (jurist of econoom) van omstreeks 35 jaar met ervaring in de sociaal-economische sector.

De te benoemen functionaris moet de belangen van de organisatie behartigen in de ruimste zin van het woord. Hij zal worden belast met de dagelijkse leiding van het secretariaat en, in samenwerking met het Bestuur, contacten moeten leggen en onderhandelingen voeren met instanties, waarmee de eigen organisatie te doen heeft. Deze contacten liggen deels op internationaal niveau; beheersing der Engelse taal is noodzakelijk. De honorering is in overeenstemming met de belangrijkheid van de functie.

Wij zijn gemachtigd nadere inlichtingen te verstrekken aan hen, die daadwerkelijke belangstelling hebben voor de hier omschreven functie. Brieven met vermelding van de belangrijkste personalia worden gaarne ingewacht onder letter B 246 aan het

**INSTITUUT VOOR SOCIALE EN BEDRIJFSPSYCHOLOGIE
AAN DE UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM**

Keizersgracht 611-613 — Amsterdam-C.

RECENTE PUBLIKATIES

Centraal Bureau voor de Statistiek: „Nationale rekeningen 1948-1957”, Statistische en econometrische onderzoeken, 2e en 3e kwartaal 1958, 130 blz., f. 7,90 + f. 0,24 portokosten.

Centraal Bureau voor de Statistiek: „Nationale rekeningen 1958”. Zeist 1959, 123 blz., f. 6,95.

Beide publikaties zijn verkrijgbaar bij Uitgeversmaatschappij W. de Haan N.V., Zinzendorfflaan 3, Zeist.

Eerstgenoemde publikatie bevat de herziene cijfers van de nationale rekeningen over de jaren 1948 t/m 1954, alsmede de voorlopige uitkomsten over de jaren 1955, 1956 en 1957. Het doel der herberekeningen was driedelig: het verkrijgen van geheel vergelijkbare tijdreeksen over een lange reeks van jaren; het bereiken van een nadere aanpassing aan en toepassing van de internationale definities en het verkrijgen van meer gedetailleerde gegevens, die uit een oogpunt van bedrijfsindelingen meer geschikt waren voor praktische toepassingen. Op de uiteenzetting van de doelstellingen der herberekeningen volgt een beschouwing over de voornaamste verschillen tussen de nieuwe en de tot voor kort beschikbare gegevens. Vervolgens wordt een toelichting op het rekeningstelsel en de tabellen gegeven, terwijl voorts een beknopt overzicht is opgenomen van de betekenis der verschillende begrippen en definities. Na de 49 tabellen volgen drie bijlagen, waarvan de eerste een

vergelijking bevat van de herziene berekeningen met de oude cijfers.

De tweede hierboven vermelde publikatie sluit, wat de definities, de indelingen en de aard der tabellen betreft, geheel op de zojuist genoemde aan. Zij bevat de cijfers over de jaren 1949 t/m 1958; die over 1948 moesten om druktechnische redenen worden weggelaten. De voorlopige cijfers over 1955 en 1956 zijn vervangen door meer nauwkeurige en gedetailleerde berekeningen. Voorts zijn nog enkele correcties in de cijfers over de voorgaande jaren aangebracht. Aan de reeks van 49 tabellen is nog een extra tabel toegevoegd, die de nationale rekeningen geeft over de jaren 1900 tot en met 1958.

Centraal Bureau voor de Statistiek: *Investerings in vaste activa 1958*. Uitgeversmaatschappij W. de Haan N.V., Zinzendorfflaan 3, Zeist, 1959, 24 blz., f. 2,60.

Dit geschrift bevat de uitkomsten van de gebruikelijke enquête naar de omvang der investeringen in vaste activa. Aan het cijfermateriaal, dat zowel op 1957 als 1958 betrekking heeft, gaan beschouwingen over de inrichting van de statistiek en toelichtingen op de tabellen vooraf. Het in 12 tabellen gegeven statistische materiaal is verdeeld in twee groepen, nl. de sectoren industrie, bouwnijverheid en openbare nutsbedrijven enerzijds en de sector verkeer anderzijds. Vermeld worden o.a. gegevens betreffende representativiteit der enquête, de gerealiseerde investeringen in 1958 en de verwachtingen voor 1959 en de verdeling der investeringen naar de soorten van vaste activa.

Het nog al maar snel toenemen van het aantal abonnees in het weekblad

wijst er wel op hoezeer dit beleggingsadvies-orgaan, dat specifiek de belangen van de particuliere belegger behartigt, in een behoefte voorziet.

Te verwonderen behoeft dit eigenlijk niet, want Bel-Bel tracht volledig objectief te zijn; het is in begrijpelijke taal geschreven en zeer overzichtelijk van indeling. **Vraagt toezending van gratis proefnummer.**

★

Abonnementen (per jaar f. 19,—; p. kwartaal f. 5,50) kunnen elk kwartaal ingaan en dienen te worden opgegeven bij de Administratie van „Bel-Bel”, Postbus 42, Schiedam.

ALGEMENE KUNSTZIJDEN UNIE N.V. ARNHEM

Voor de Hoofdadministratie vragen wij

a. enkele jonge bedrijfseconomen (acad.)

voor behandeling van kostprijsvraagstukken, bedrijfseconomische prognoses en analyses;

b. enkele algemeen gerichte adm. organisatoren

voor behandeling van administratief organisatorische vraagstukken in onze voor een groot deel gemechaniseerde administratie.

Voor de functies onder a. vermeld zoeken wij bij voorkeur pas afgestudeerde economisch doctorandi; voor de functies onder b. vermeld jonge ec. doctorandi of in de praktijk gevormden mit S.P.D. en/of M.O. opleiding van ten hoogste 35 jaar.

Sollicitaties, voorzien van pasfoto, te richten aan het adres Velperweg 76 te Arnhem.

Spuistraat 172

Amsterdam

KAS-ASSOCIATIE N.V.

giro's naar alle banken

BETALEN · BEWAREN · BEHEREN

De Vereniging van Katholieke Ziekenhuizen vraagt voor de leiding van haar Economisch Instituut een

Drs. in de ECONOMIE

(bij voorkeur tevens accountant)

met uitgebreide comptabele en statistische kennis.

Goed stilist, zelfstandig werker.

Ervaring op het gebied van de ziekenhuis-economie strekt tot aanbeveling.

Brieven met opgave van leeftijd, godsdienst en opleiding te richten aan het Bestuur van voormelde Vereniging, Carel van Bylandtlaan 8 te Den Haag.

Econ. Drs.,

38 j., bedrijfsecon. richting, bijvakken openb. financiën en burgerlijk en handelsrecht, vergèvorderde extra-neusstudie cand. ex rechten,

in het bezit van de Akte Frans M.O. en de praktijk-diploma's Engelse, Duitse en Italiaanse handelscorr. en deze talen ook mondeling uitstekend beheersend,

zeer bereisd, grote intern. ervaring in het voeren van financiële besprekingen op hoog niveau,

in oktober a.s. promoverend op een proefschrift over

INTEGRATIE

zoekt tegen de datum van zijn promotie of eventueel eerder een functie in overeenstemming met zijn kennis en ervaring, welke ruimte laat voor veel initiatief. Ook interessante op zichzelf staande opdrachten komen in aanmerking. Brieven onder no. E.-S.B. 11-1, postbus 42, Schiedam.

Adverteer in „E.-S.B.”

Abonneert U op

DE ECONOMIST

Maandblad onder redactie van:

Prof. P. Hennipman,
Prof. A. M. de Jong,
Prof. F. J. de Jong,
Prof. P. B. Kreukniet,
Prof. H. W. Lambers,
Prof. J. Tinbergen,
Prof. G. M. Verrijn Stuart,
Prof. J. Zijlstra.

★

Abonnementsprijs f. 22,50;
fr. p. post f. 23,60; voor studenten f. 19,—; fr. per post f. 20,10.

★

Abonnementen worden aangenomen door de boekhandel en door uitgevers

DE ERVEN F. BOHN
TE HAARLEM

VALEUROP

Ondergetekende bericht, dat heden.

Maandag, 20 Juni,

de afgifteprijs van participatiebewijzen in het beleggingsfonds Valeurop uitgaande van een basiswaarde van circa Lux.Frs. 950.- per participatie, inclusief zegel en noteringskosten, te Amsterdam bedraagt:

f 73.76 per participatiebewijs van 1 participatie

f 735.28 per participatiebewijs van 10 participaties

f 1.838.08 per participatiebewijs van 25 participaties

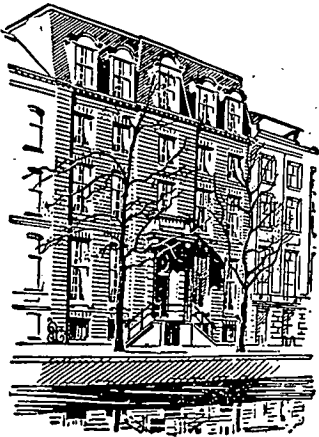
Met ingang van **Dinsdag, 21 Juni a.s.**, zal de afgifteprijs conform de bepalingen van de voorwaarden van administratie en beheer worden vastgesteld.

Op **Maandag, 27 Juni a.s.**, zullen de participatiebewijzen voor het eerst ter beurze van Amsterdam worden verhandeld.

Exemplaren van een Bericht en van de daarbij behorende bijlagen zijn verkrijgbaar bij de kantoren van ondergetekende te **Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage** alwaar tevens exemplaren van de volledige statuten van Euralliance, alsmede van de laatste jaarverslagen van de in het Fonds vertegenwoordigde vennootschappen, ter inzage liggen.

AMSTERDAMSCHЕ BANK N.V.

Amsterdam, 20 Juni 1960.

Voor Uw aan- en verkopen van effecten,
voorlichting inzake beleggingen,
bewaarneming, safe-deposit

en

AL UW ANDERE BANKZAKEN IN BINNEN- EN BUITENLAND:

HANDEL-MAATSCHAPPIJ

H. Albert de Bary & Co. N.V.

HERENGRACHT 448-454, AMSTERDAM

Telefoon: 38911, 30615, 30380, 30518 en R-0200 (Intercommunaal).

KONINKLIJKE TEXTIELFABRIEKEN

GEBR. VAN HEEK N.V.

Enschede

In verband met het feit, dat over enige tijd de huidige functionaris zich op grond van zijn leeftijd zal terugtrekken, zoekt de Directie contact met

**doctorandi-bedrijfseconomie of
accountants-leden van het NIVA of de VAGA**

die de functie zouden willen aanvaarden van

chef van de administratie

In deze belangrijke positie zal deze functionaris de supervisie hebben over de administratie van de onderneming, leiding geven aan het administratieve personeel, bestaande uit ong. 50 personen en zal hij de Directie bijstaan in financiële, fiscale en juridisch-economische aangelegenheden.

Op een ruime periode van inwerken, met steun van de huidige functionaris, kan worden gerekend.

Van gegadigden wordt verlangd, dat zij naast hun wetenschappelijke kennis, beschikken over **gedegen ervaring, verkregen in een analoge functie.**

Zij worden uitgenodigd een sollicitatie (in eigen handschrift en onder nr 6069) in te dienen bij onderstaand adviesbureau, dat de Directie bijstaat bij de afwikkeling van deze vacature. Een uitnodiging tot kennismaking met de Directie kan daarna volgen.

TWENTS INSTITUUT VOOR BEDRIJFSPSYCHOLOGIE

Grundellaan 18, Hengelo (O)

CENTRAAL BEHEER

ONDERLINGE VERZEKERINGEN VOOR HET BEDRIJFSLEVEN.

WET - RISICO

Motorrijtuigverzekering: w.a.-dekking voor alle motorrijtuigen
f. 500.000,- per gebeurtenis
Bedrijfs-w.a.-verzekering.
Ongevallenverzekering voor inzittenden van personenauto's.

BRAND - RISICO

Brand- en bedrijfsschadeverzekering voor industriële en
andere objecten. Belangrijke besparingen op de premie.
Verzekerd bedrag ruim 2 miljard gulden.

MOLEST - RISICO

Molestverzekering: ingeschreven bedrag ruim 7 miljard gulden.
Stormverzekering: verzekerd bedrag ruim 1 miljard gulden.

VERVOER - RISICO

Transportverzekering van goederenzendingen in binnen-
en buitenland.

PENSIOEN - RISICO

Ouderdoms-, weduwen-, wezen- en invaliditeitsverzekering van
werknemers. Verzekerd bedrag ruim 1 miljard gulden.
Belegd vermogen 280 miljoen gulden.

Bos en Lommerplantsoen 1, Amsterdam-West
Telefoon 134971 - Postbus 8400

Sluit uw verzekering bij de

Algemeene Friesche Levensverzekering-Maatschappij

VEREENIGING VAN LEVENSVERZEKERING EN LIJFRENTEN

„De Groot-Noordhollandsche van 1845”

Algemeene Friesche Brandverzekering-Maatschappij N.V.

LEEWARDEN, BURMANIAHUIS

AMSTERDAM, VAN BRIENENHUIS

ROTTERDAM - DEN HAAG - UTRECHT - GRONINGEN - HENGELO - HAARLEM

Pensioen- voorzieningen

Adviezen op het gebied van:

statuten en reglementen

*belegging in
vaste-rentedragende waarden*

zelfstandige aandelenbelegging

rendementsverbetering

risicodekking

Het Bureau voor
Pensioenfonds van
DE TWENTSCHE BANK

D. HUDIG & CO

Ao. 1825

MAKELAARS IN ASSURANTIËN

ROTTERDAM

Telefoon 139360
Telex 21103

Wijnhaven 23
Postbus 518

VAN DER HOOP, OFFERS & ZOON

Ao. 1807

**BANKIERS
ROTTERDAM**

Telefoon 114620
Telex 22199

Westersingel 88
Postbus 502